

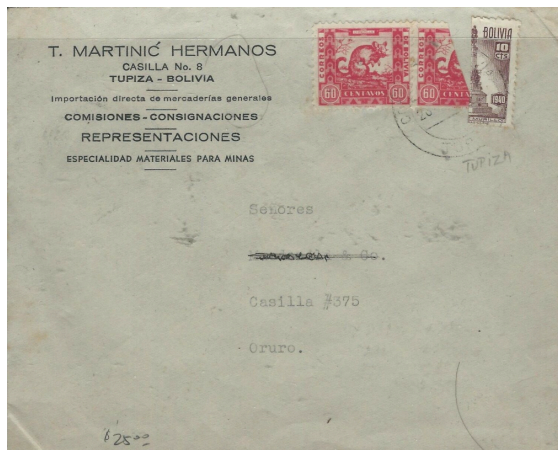
Verknipte zegels

Dik Bakker

1. Als de helft genoeg is

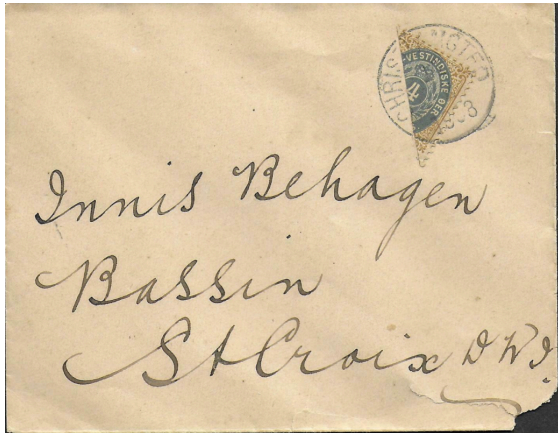
In tijden van schaarste en minder goed functionerende verbindingen kwam het nogal eens voor dat op het postkantoor een zegel voor het geldende brief- of kaarttarief was uitverkocht. Waren er ook geen zegels van lagere waarden aanwezig, waarmee het tarief kon worden samengesteld, dan had de postbeambte een probleem. Eenzelfde situatie deed zich soms voor als de tarieven werden gewijzigd en men had nog geen zegels voor de nieuwe waarden ontvangen. Liever dan 'nee' te verkopen probeerde de beambte dan creatief te zijn en ervoor te zorgen dat een stuk toch verstuurd kon worden. Het kon immers geruime tijd duren voordat de voorraden weer waren aangevuld. Een in een aantal landen gekozen, en hier en daar ook wel geïstitutionaliseerde oplossing was dan om een zegel van het dubbele van de gezochte waarde doormidden te knippen. Op die manier ontstonden twee exemplaren van het betreffende tarief. Voor de boekhouding maakte dit geen verschil, zolang die andere helft ook maar behouden bleef.

Het is niet verwonderlijk dat dit verschijnsel vooral voorkwam in tijden van crisis, en op plekken die ooit lastig te bereiken waren, zoals afgelegen dorpen en eilanden. Na de Tweede Wereldoorlog werden de internationale verbindingen en de condities waaronder postzegels geproduceerd werden overal aanzienlijk beter. Voor de periode daarvoor vindt men in diverse landen voorbeelden van deze procedure. Zo treft men bij het aanbod op het internet nogal wat exemplaren van landen in Latijns-Amerika, bijvoorbeeld Bolivia. Op de envelop in afbeelding 1 had kennelijk 95 centavos geplakt moeten worden. Dat werd $60 + (\frac{1}{2} * 60) + (\frac{1}{2} * 10)$ centavos.

Afb. 1 Boliviaanse brief met twee gehalveerde zegels

Ook verafgelegen eilanden die waren gekoloniseerd door West-Europese landen werden nogal eens getroffen door zegeltekorten. De verzoeken om aanvulling en de daaropvolgende leveringen vergden voor 1940 langdurige tochten over zee. Zo leidde het ontbreken van zegels voor het lokale brieftarief van 2 øre op de Deense Antillen in 1903 geruime tijd tot het gesanctioneerd en systematisch gebruik van de helft van de 4 øre zegel.

Afb. 2 Helft van de 4 øre op locale post Deense Antillen

Soms zag men de bui reeds hangen, en werden de fragmenten vooraf geprepareerd en zelfs voorzien van de uiteindelijk beoogde frankeerwaarde. Bij het duo van de algemene emissie voor de Franse koloniën in afbeelding 3, uitgegeven in Cochinchina, kan er geen misverstand bestaan omtrent de waarde van de twee helften, ook bij het linkerdeel, dat na de operatie zonder de oorspronkelijke waarde aanduiding bleef.

Afb. 3 Franse koloniën

Een geheel ander voorbeeld van zo'n vooruitziende blik vindt men bij een uitgifte van het Zwitserse kanton Genève. Dit gaf in het jaar 1843, dus slechts drie jaar na de introductie van de allereerste postzegel, de *Penny black*, zijn eigen postzegels uit. Het toenmalig tarief voor een brief binnen de stad Genève was 5 centimes; een brief naar de rest van het kanton kostte 10 centimes. Men kwam op het lumineuze idee een zegel te ontwerpen die voor beide toepassingen geschikt was, al of niet na interventie van de schaar, die toch nodig was omdat de perforatie nog een aantal jaren op zich zou laten wachten.[1]

Afb. 4 De zgn. *Doppelgenf* (1843)

Een soortgelijke oplossing vinden we bij een Spaanse zegel uit 1872, ook ontworpen met mogelijke latere opsplitsing in gedachten. Men was onlangs overgestapt op een nieuwe muntenheid: van escudos en milésimas naar pesetas en céntimos. Het geldende tarief voor lokaal drukwerk, zoals een krant, was 1 milésima per 5 gram. Omgerekend naar de nieuwe munt was dat $\frac{1}{4}$ céntimo. Nu was echter ooit bepaald dat het laagst toegestane tarief voor een postzegel 1 céntimo was. Wat te doen? De oplossing staat links in afbeelding 5: men creëerde een ongetande zegel van 1 céntimo die bestond uit vier identieke deelzegeltjes van $\frac{1}{4}$ céntimo elk. Elk kwartzegeltje is getooid met de kroon van de kortstondig regerende Amadeo I.

Afb. 5 Drukwerkzegel van 1 céntimo met vier kwarten (Ed.115; 130; 173)

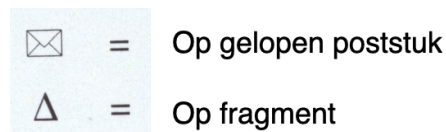
Toen een half jaar later in Spanje de Eerste Republiek werd uitgeroepen kwam er een nieuwe versie van deze uitgifte, waarbij de koningskroon was vervangen door de trans van een kasteeltoren. Na herstel van het koninkrijk onder Alfonso XII reïncarneerde de zegel in 1876 wederom met een koninklijke kroon, te zien rechts in de afbeelding. Dit ontwerp lonkte dus nadrukkelijk naar de schaar. Maar ook grotere delen van het vel waren frankeergeldig.

Het multifunctionele zegelontwerp als bij de Geneefse dubbelzegel en de Spaanse krantenzegels, hoe creatief ook, vond echter weinig navolging. Het in geval van nood doormidden knippen van bestaande frankeerzegels van het dubbele van de gezochte waarde werd daarentegen al snel een in veel landen geaccepteerde methode. Soms werd deze zelfs opgenomen in de officiële regelgeving. In Spanje bleef het weliswaar meer bij 'gedogen', maar het fragmenteren van zegels werd hoe dan ook toegepast gedurende een lange periode, ruwweg tussen 1860 en 1960.

'*Usado fraccionado*' (letterlijk: gefragmenteerd gebruikt) is de term die de *Edifil Especializado* catalogus hanteert voor dit verschijnsel. Men komt op de sites van veilingen en handelaars en in de literatuur ook wel de term '*bisecado*' tegen (Sitjà Prats s.d.) of, vaker, het anglicisme '*bisectado*' (Sempere 2001; Ivars 2020). Deze laatste twee termen betekenen natuurlijk letterlijk 'tweedeling'. Alhoewel het halveren van zegels verreweg de meest voorkomende vorm is, komt verdere opsplitsing echter ook wel voor. Er zijn voorbeelden te vinden van drie-, vier- of zelfs achtdeling. Ik geef daarom, met de *Edifil* catalogus, de voorkeur aan de meer algemene term '*fraccionado*'.

Dergelijke gesplitste zegels op poststukken of fragmenten ervan worden vaak aanzienlijk hoger gewaardeerd dan de oorspronkelijke zegels zelf, die meestal van een veel gebruikt en filatelistisch gezien bescheiden type zijn. De *Edifil Especializado* geeft gewoonlijk twee waarderingen voor zo'n opgesplitste zegel: een voor exemplaren op een compleet poststuk ('*sobre carta*') en een op een fragment. De catalogus beperkt zich voor wat betreft beprijzing op enkele uitzonderingen na tot de tweedeling. Voor de veel schaarsere verdere opdelingen geldt een liefhebbersprijs. De in de catalogus gebruikte symbolen staan in afbeelding 6. De zegels dienen

uiteraard bij definitie afgestempeld te zijn, en de poststukken bij voorkeur aantoonbaar echt gelopen. Dat laatste is bij exemplaren op fragmenten van poststukken uiteraard minder goed controleerbaar.

Afb. 6 Symbolen voor de twee vormen van ‘usado fraccionado’

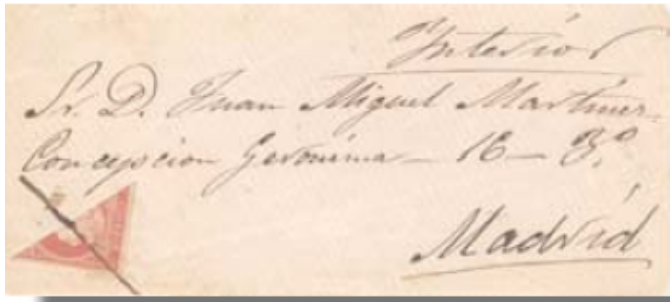
De markering die aan het catalogusnummer van de bewuste zegel wordt toegevoegd voor de ‘fraccionado’ uitvoering is de letter ‘f’.[2] Afgeweekte halve exemplaren zijn uiteraard niet te onderscheiden van achteraf doorgeknipte zegels. Of het moet gaan om zegels van een zeer hoge cataloguswaarde, waarvan men mag aannemen dat ze niet met oog op gewin zijn doorgeknipt. Dat geldt wellicht voor het exemplaar in afbeelding 7. Het betreft hier de helft van een zegel van 12 pence van de Britse kolonie Nova Scotia uit 1851. Een compleet exemplaar noteert enkele duizenden euro’s, terwijl dit fragment werd aangeboden voor een tiende van de catalogusprijs.

Afb. 7 Gehalveerde zegel van Nova Scotia: een shilling wordt 6 pence

2. Het ‘usado fraccionado’ doet zijn intrede in Spanje

Het vroegste Spaanse voorbeeld van een gefragmenteerde zegel dat in de literatuur opduikt dateert uit 1856. Het gaat om een gehalveerd exemplaar van de rode 4 cuartos uit dat jaar. Kennelijk was er geen groene 2 cuartos voor handen ter voldoening van het lokale brieftarief. Er is in dit geval geen afstempeling op zegel en envelop aangebracht. De penstreep is naar men mag aannemen gezet door de postbode, een praktijk die wij verzamelaars nu ernstig afkeuren als het om niet-afgestempelde moderne zegels op onze post gaat. Maar dit unieke stuk blijft desondanks meer dan begerenswaard.

Afb. 8 Halve zegel van 4 cuartos (Ed.40/44/48) voor lokaal tarief van 2 cuartos

Tussen dit en het eerstvolgende bekende voorbeeld van een tweedeling ligt maar liefst 13 jaar. We hebben boven reeds gezien dat een wijziging in het monetaire systeem in 1872 voor frankeerproblemen zorgde. Maar zes jaar eerder was men ook al eens overgegaan op een ander systeem. De tot dan geldende eenheid – 1 *real* = 8½ *cuartos* – werd vervangen door het uit Frankrijk overgewaaid decimale systeem. Als nieuwe eenheid werd de *escudo* geïntroduceerd, die bestond uit 100 *céntimos* en 1000 *milésimas de escudo*. Enkele jaren functioneerden de twee systemen naast elkaar. Zo kennen de series die verschenen in de periode 1866-1870 zowel zegels met cuartos waarden als met *céntimos* en *milésimas*. In 1867 verscheen echter een korte serie van vier zegels, bedoeld voor de meest voorkomende tarieven, die uitsluitend in *milésimas* waren uitgedrukt (Ed.93/96). Twee zegels met het portret van Isabel II dienden voor het lokale (25m) en nationale (50m) brieftarief. Daarnaast waren er twee cijferzegels: 10m voor kranten en 5m voor drukwerk ('*impreso*').

In september 1869 waren de drukwerkzegels kennelijk opgebruikt op het postkantoor in Bilbao. Om toch te voorzien in de behoefte werd een zegel van 10 *milésimas* in tweeën geknipt, en voor dit doel aangewend. Zie afbeelding 9, overgenomen uit de *Edifil Especializado* (2019: 143). Met de hand is onder het zegelfragment geschreven (mijn vertaling): 'Er is een halve zegel van 10 geplaatst omdat er geen van 5 beschikbaar was'. Deze laatste verklaring maakt duidelijk dat het op dat moment bepaald geen routine betrof. De 5m was de laagste bestaande waarde, dus er was hoe dan ook geen andere oplossing beschikbaar. De zegel zelf is niet afgestempeld. Er wordt in de catalogus verder geen aparte waarde voor opgegeven. Vermoedelijk is dit exemplaar uniek, net als zijn enige voorganger, beide vroege representanten van een heel voorzichtig beginnende frankeerstrategie.

Afb. 9 Halve zegel van 10m (Ed.94) voor het drukwerk tarief van 5m

Bij de series die direct volgen op deze uitgifte wordt in de catalogus geen melding gemaakt van '*usados fraccionados*'. Wel staat bij de wapenzegel van 10 *céntimos* uit

1874 een afbeelding die een dergelijk gebruik laat zien, zij het op een fragment van een poststuk. Hij is ook te vinden in afbeelding 10 (*Edifil*: p.183). In dit geval werd gezocht naar een totale frankering van 15 céntimos. Het werd $10 + \frac{1}{2} * 10$. Volgens de afstempeling werd het betreffende stuk verzonden op 27 maart 1875. Ik kan niet goed nagaan op welk tarief deze frankering berustte. Het systeem van tariefberekening was op dat moment zeer complex en bovendien werd in de periode van 1871 tot begin 1875 als reeds opgemerkt met twee munteenheden gewerkt: de peseta en de escudo.[3] De hier gebruikte 10 céntimos zegel met het schild van Spanje was op 1 oktober 1874 verschenen ter vervanging van de zegel met dezelfde waarde uit de permanente serie 'Alegoría de la Justicia'. Die zegel was op grote schaal vervalst en uit de roulatie genomen. De zegel van 5 céntimos uit diezelfde serie was kennelijk uitverkocht op het postkantoor van het kleine Reinosá.

Afb. 10 Gehalveerde zegel van 10c uit 1874 (Ed.153) en 5 céntimos (Ed.144)

De eerste expliciete vermelding van het gefragmenteerde gebruik van frankeerzegels in de *Edfil Especializado* is bij de tweede serie van Alfonso XII uit juni 1876. Daar wordt een dergelijk gebruik vermeld van de 10 céntimos (Ed.175f). Er wordt echter alleen een prijs genoemd voor 'losse' exemplaren, en wel een tamelijk bescheiden bedrag, hetgeen suggereert dat deze niet extreem zeldzaam zouden zijn op fragmenten. Maar mogelijk wel op complete poststukken. En nog wat schaarser zal het oneigenlijk gebruik van zo'n halve zegel zijn. Dat was het geval met de briefkaart in afbeelding 11, die op 17 mei 1877 werd verstuurd van Córdoba naar Sevilla. Het binnenlandse tarief voor een briefkaart was 5 céntimos, en daarin was voorzien door de voorgedrukte zegel. Vanaf 22 juli 1876 was echter ook nog 5 céntimos *Impuesto de Guerra* (oorlogsbelasting) verschuldigd. Daartoe waren vijf zegels in omloop, waaronder die voor de meest gangbare waarden 5 en 10 céntimos. Deze waren kennelijk op dat moment niet beschikbaar, dus werd een zegel uit de permanente serie met het portret van Alfonso XII gebruikt. Ook daarvan ontbrak kennelijk de 5 céntimos op het betreffende postkantoor. Daarom werd tenslotte de 10 céntimos uit die serie gehalveerd opgeplakt.

Afb. 11 Gehalveerde zegel van 10c uit 1876 voor de *Impuesto de Guerra* (Ed.175f)

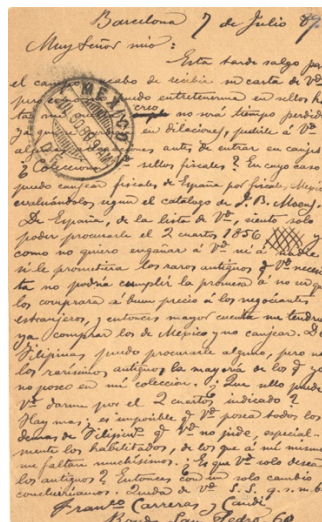
Sitjà Prats (s.d.) vermeldt het gebruik van deze zelfde zegel op briefkaarten uit het jaar 1875. Die zijn voorgefrankeerd middels een afdruk van de zegel van 5 céntimos, het lokale kaarttarief. De extra 5 céntimos van de gehalveerde Ed.175 vult dit aan tot het interlokale tarief van dat moment.

3. Het 'usado fraccionado' neemt een vlucht

Na het herstel van de monarchie in 1875 werd aanvankelijk vrijwel elk jaar een nieuwe serie uitgegeven met het portret van koning Alfonso XII, een traditie die met de zegels van zijn moeder Isabel in 1850 al begonnen was. Pas de serie van 1879 was een langer leven beschoren. Die bleef ook geldig na de vroege dood van de vorst in 1885, die overleed terwijl zijn opvolger nog in prenatale staat verkeerde. Maar afgezien van het in afbeelding 11 getoonde exemplaar uit de serie van 1876 heb ik bij geen enkele van de Alfonso XII uitgiften de catalogisering van een gefragmenteerde zegel kunnen ontdekken. Ook bij de diverse '*Impuesto de guerra*' uitgiften die in die periode verschenen wordt geen melding gemaakt van dergelijk gebruik.

Na de oprichting van de Universele Post Unie (U.P.U.) in 1874 werd het internationale postverkeer langzamerhand gestroomlijnder. Tot aan de tariefshervormingen van 1895 was het Spaanse stelsel toch nog zeer gecompliceerd (zie Schier 2013:634-41). Er was echter een luis in de pels, Francisco Carreras y Candi geheten, die zelf een enthousiast filatelist was. Met zijn bewust ingewikkeld gefrankeerde stukken wilde hij de alertheid van het postwezen op de proef stellen, en aanzetten tot simplificatie. Men kan hem zien als een negentiende-eeuwse voorloper van de hedendaagse hacker, die door inbreken in computersystemen van de overheid en grote bedrijven de veiligheidsmechanismen wil testen.

Een van Carreras' middelen was het gebruik van zegelfragmenten. Op 8 juli 1889 postte hij de briefkaart in afbeelding 12, gericht aan een relatie in Mexico-Stad, met wie hij een ruilverkeer onderhield. Op 27 juli 1889 passeert zijn kaart de Mexicaanse grens bij Nuevo-Laredo, om drie dagen later op de eindbestemming aan te komen. De briefkaart is voorgefrankeerd met 5 céntimos, het op dat moment geldende tarief voor kaarten naar Gibraltar en Portugal. Of hij deze kaart voor een andere bestemming mocht gebruiken is mij niet bekend, maar dat was misschien onderdeel van zijn experiment. Het tarief voor binnenland en Europa was 10 céntimos, maar voor de rest van de wereld was geen kaarttarief vastgesteld. Carreras plakte er een stripje van twee hele plus een halve zegel van 2 céntimos bij ter aanvulling. Wellicht wilde hij testen of de kaart aan zou komen, en dat is dan ook geschied. In zijn boodschap aan de ontvanger gaat het vooral over het ruilen van zegels; hij zegt niets over de frankering van de kaart zelf. Die moet voor de ontvanger, immers ook een verzamelaar, een aardigheidje zijn geweest. Hij heeft hem in elk geval bewaard.[4]

Afb. 12 Gehalveerde zegel van 2c bij tarief van 10c (Ed.200)

De zegels op de kaart hierboven zijn afkomstig uit de laatste serie met het portret van Alfonso XII, uitgegeven in 1879, zij het dat drie jaar later nog enkele aanvullende waarden verschenen. De serie bleef geldig tot oktober 1889. In afbeelding 13 vinden we twee adresbandjes. Het linkse diende voor de verzending van een krant vanuit Barcelona naar een sigarenfabrikant in Hamburg. Met het rechtse exemplaar werd vermoedelijk een brochure verstuurd met betrekking tot de Wereldtentoonstelling in Barcelona van 1888. Het tarief voor dergelijke post werd in 1882 verlaagd van 10 tot 5 céntimos. Ik neem dan ook aan dat het jaar van verzending – onleesbaar in beide stempels – ergens tussen 1882 en 1889 moet zijn geweest. Er waren kennelijk bij beide gelegenheden geen zegels van 2 of 5 céntimos beschikbaar, dus werd een exemplaar van 10 céntimos gehalveerd.

Afb. 13 Gehalveerde zegel van 5c bij tarief van 10c (Ed.202)

Van geen van de zegels uit de laatste Alfonso XII serie vermeldt de *Edifil* enig gefragmenteerd gebruik. Desalniettemin kwam ik de drie bovenstaande stukken in het veilingaanbod tegen. De eerste catalogusnummers met een 'f' toevoeging die zich na de periode Alfonso XII aandienen zijn vier waarden uit de eerste serie met de driejarige Alfonso XIII uit 1889, het zgn. type *Pelón*. Het gaat om de 20, 30 en 40 céntimos en de 1 peseta. De noteringen zijn weer uitsluitend voor losse exemplaren.

Maar deze opsomming lijkt niet erg compleet. In mijn collectie bevinden zich stukken met gefragmenteerde exemplaren van twee andere waarden uit de *Pelón*-serie. De eerste is te vinden in afbeelding 14. We zien een vouwbrief met een rekening aan de binnenzijde. Het stempel is van Barcelona, het jaar is 1898, en de bestemming is Beziers in Frankrijk. Sinds de tariefwijzigingen van 1895 was voor

zakelijke correspondentie een porto van 5 céntimos verschuldigd. De blauwe zegel voor die waarde was rond die tijd uitverkocht geraakt en werd in 1899 herdrukt in het groen. In de tussentijd was de oplossing een zegel van 2 céntimos, de laagste waarde, te halveren en met twee soortgenoten op het betreffende stuk te plakken. Hetgeen hier gebeurd is. De uitstekende zegel heeft de reis en ruim een eeuw historie wonderwel overleefd.

Afb. 14 Gehalveerde zegel van 2c bij tarief van 5c (Ed.213)

Men had ook voor het halveren van een zegel van 10 céntimos kunnen kiezen, maar wellicht waren die ook uitverkocht, want deze werden eveneens in 1899 herdrukt, nu in de kleur vermiljoen in plaats van het oude roodbruin.

Die laatste waren er, te oordelen naar de brief in afbeelding 15, in 1892 nog in voldoende aantallen om datzelfde doel te dienen. Gezien het opschrift was hier sprake van drukwerk ('Impreso'), lokaal te bezorgen in Barcelona. De envelop is niet dichtgeplakt, niet ongewoon - mogelijk zelfs verplicht - bij drukwerk. De zegels van 5 céntimos waren kennelijk wel op, en dus moest een zegel van 10 céntimos eraan geloven.

Afb. 15 Halve zegel van 10c bij tarief van 5c (Ed.215, Ed.217)

Hier is zeker geen sprake van een unicum. Zo is op de envelop in afbeelding 16 naast een zegel van 20 céntimos deze zelfde zegel gefragmenteerd gebruikt om het tarief voor een brief naar Toulouse (Frankrijk), dat in het jaar 1900 25 céntimos bedroeg, te completeren.

Afb. 16 Halve 10c bij tarief van 25c (Ed.220, Ed.217)

Een aardig detail hier is dat de zegel van 20 céntimos, die kennelijk wel in voorraad was, ook doormidden is geknipt. De twee helften zijn echter samen op deze envelop terecht gekomen. Naar wat hier precies aan de hand was kan men slechts gissen. Mogelijk dreigden ook de zegels van 10 céntimos op te raken, en heeft de betreffende beambte daarop geanticipeerd door alvast een aantal zegels van 20 céntimos door te knippen. Of hij had gewoon zijn dag niet, en heeft eerst de verkeerde van de twee zegels doorgeknipt. En met dat halfje van 10 nam hij het ook niet zo nauw: het is vrij scheef doorgeknipt, en zit ook op zijn kop op de brief geplakt. De opname van 213f en 217f in de catalogus lijkt dus zeker gerechtvaardigd.

We zagen hierboven verschillende manieren om een zegel te tweeëndelen. Sitjà Prats (s.d.) is voor zover mij bekend een van de weinigen die een substantiële publicatie aan dit onderwerp hebben gewijd. Hij geeft een complete lijst met alle hoofdnummers waarvoor hij opsplitsingen heeft geconstateerd, compleet met een zeldzaamheidsindex. Tevens introduceert hij een coderingssysteem voor alle mogelijke opsplitsingen, waarbij hij zich niet beperkt tot de tweedeling maar hij codeert ook de driedeling. Die eerste codes beginnen met een B (van 'bisecado'), de laatste met een T (van 'trisechado'), gevolgd door een indicatie van de wijze waarop de partitie plaatsvond. Ik vertaal zijn systeem naar het Nederlands, en beperk me hier tot de wijzen waarop een zegel gewoonlijk in twee gelijke delen wordt gesplitst, want dat is wat verreweg het meeste voorkomt. Dit levert ons de volgende acht verschillende halfjes op.

Diagonaal: Links Onder / Rechts Boven

DLO

DRB

Links Boven / Rechts Onder

DLB

DRO

Horizontaal: Boven / Onder

Verticaal: Links / Rechts

Opsplitsing in drieën levert in totaal twaalf verschillende fracties op. Daarvoor kan hetzelfde coderingssysteem worden gebruikt, met toevoeging van de letter 'T'. Voor de vier middenstukken kan dan de letter 'M' worden gebruikt. De Edfil catalogus vermeldt drie voorbeelden van 'trisechado'. Ze komen alle uit de het domein van de *Estado Español* ten tijde van de Burgeroorlog, en behoren bij de nrs. Ed.808, 823 en 857. Zoals we verderop zullen zien lijken er echter ook in dit geval 'no catalogados' op te duiken.

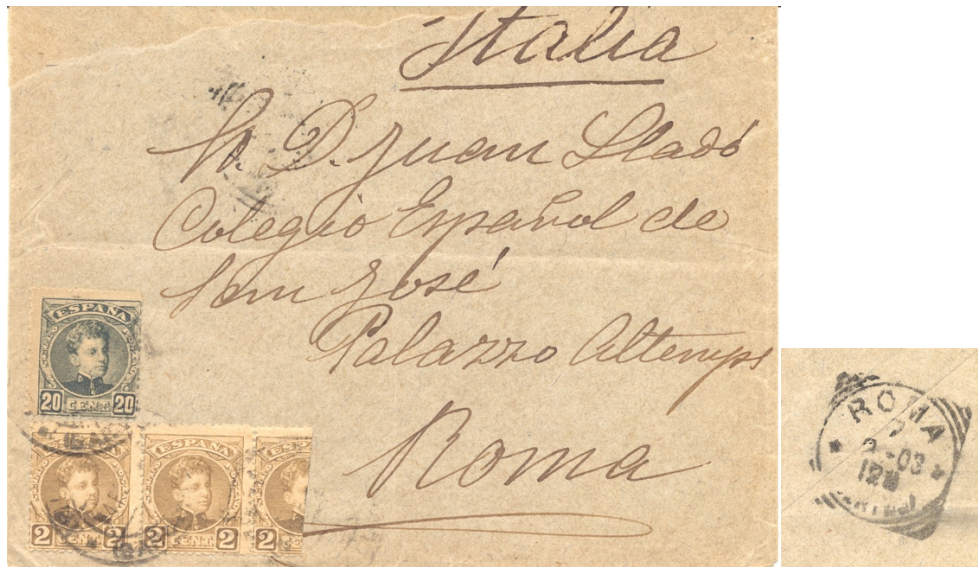
In de afbeeldingen 12, 13 en 15 hierboven zagen we dus voorbeelden van DLO, in afbeelding 14 een van VR en in afbeelding 16 een van VL. Komt de waarde aanduiding slechts eenmaal voor op een zegel – en dat is vaak het geval - dan zal deze in het algemeen op een van de twee helften terecht komen. De kleur van de zegel zal dan voor die andere helft het enige houvast zijn voor de waardebepaling van het zegelfragment. Bij de meeste van de hier relevante series bieden de vele onderlinge kleurverschillen binnen een serie daar zeker de ruimte voor. Dat geschiedt dan in samenhang met de op het betreffende moment geldende tarieven, die de vermoedelijke waarde mede helpen vast te stellen. Daarbij speelt dan de datum van afstempeling weer een rol, aangenomen dat die vast te stellen is.

Afgaande op de enkele voorbeelden hierboven zou men tot de conclusie kunnen komen dat diagonaal doorknippen de voorkeur had boven de beide andere methoden. Om een statistisch betrouwbare uitspraak daarover te kunnen doen is uiteraard een aanzienlijk grotere steekproef nodig. Op voorhand kan men echter inzien dat diagonaal splitsen garandeert dat beide delen precies even groot zullen zijn, terwijl men bij horizontaal of verticaal knippen een schatting moet maken van waar het midden zit. Drievoudige opsplitsing vereist uiteraard nog veel meer nauwkeurigheid van de knipper-van-dienst, zeker bij het bescheiden formaat van de meeste zegels uit de Spaanse langlopende series. Men kan zich enige terughoudendheid hier heel goed voorstellen.

Vanaf het begin van de 20ste eeuw komen opsplitsingen steeds regelmatig voor. Bij de serie van 1901, met de jonge koning in uniform, bekend als het type *Cadete*, worden opsplitsingen vermeld voor alle zegels met een even frankeerwaarde tussen 2 en 50 céntimos. Die zijn echter wel tamelijk moeilijk te vinden, met name op een poststuk. De relatief hoge cataloguswaarden ervan zijn daarvoor een duidelijke indicatie. Kennelijk waren ze gedurende de negen jaar dat de serie in omloop was op de meeste plaatsen in voldoende aantallen in voorraad geweest, of kon men tekorten oplossen met lagere waarden. Ook waren er geen tariefswijzigingen. Ik toon drie voorbeelden van gefragmenteerd gebruik van deze serie.

Het eerste voorbeeld betreft een brief verzonden naar Rome vanuit de provincie Barcelona. Plaatsnaam en datum zijn helaas niet leesbaar, maar het aankomststempel op de achterzijde wijst op 7 februari 1903. Het geldende buitenlandtarief bedroeg sinds 1 juli 1895 25 céntimos, en dat zou zo blijven tot 15 januari 1922. De blauwe zegel van deze waarde uit de *Cadete* serie was niet voor

handen, dus werd naast de 20 céntimos een stripje van twee-en-een halve 2 céntimos geplakt.

Afb. 17 Halve 2c (VLC) ter completering van het tarief van 25c (Ed.241, Ed.247)

Korte tijd later, op 16 april 1903, vertrekt de brief in afbeelding 18 uit Igualada, in de provincie Barcelona. Hij komt drie dagen later aan in Rome. Hij draagt hetzelfde adres als het voorgaande stuk; het handschrift lijkt identiek. We kunnen dus wel veilig aannemen dat beide brieven afkomstig zijn van dezelfde afzender. Er zijn tien weken later nog steeds geen zegels van 25 céntimos, en kennelijk ook niet van 10 céntimos. Dus dit keer wordt de 25 volgemaakt door vijfmaal 2, eenmaal 5 en een maal een halfje van de 20 céntimos. De postbeambte had kennelijk een overmaat aan zegels van die laagste waarde in zijn voorraad, die hij graag wilde opruimen.

Afb. 18 Halve 20c (VR) ter completering van 25c (Ed.241, Ed. 242, Ed.247)

Op 30 november 1904 was er in Haro geen zegel van 15 céntimos, dus werd voor de brief in afbeelding 19 aan de handelsreiziger Luis García, die zich op dat moment

werd geacht in het hotel Paris te Logroño te bevinden, een *Cadete* van 30 céntimos gehalveerd.

Afb. 19 Halve 30c (VL) bij tarief van 15c (Ed.249f)

In die negen jaar verschijnt nog een andere serie: die ter gelegenheid van de driehonderdste verjaardag van de publicatie, in 1605, van de *'Don Quijote'*. Van geen van de tien zegels van deze uitgifte wordt een gesplitst gebruik gemeld. Maar ze waren dan ook slechts twee weken frankeergeldig, en slechts op enkele plaatsen beschikbaar.

Een iets ander beeld zien we bij de eerstvolgende permanente serie, het type *Medallón* van 1909. Hierbij staan catalogusnoteringen voor de even waarden 2, 10, 30 en 40 céntimos genoteerd. Opmerkelijk is dat we daarnaast ook noteringen aantreffen voor de 'ongemakkelijke' waarden 5 en 15 céntimos. Spanje kende voor zover ik kan nagaan nimmer een tarief dat in halve céntimos werd uitgedrukt (cf. Schier 2011:634f). Een mogelijkheid is natuurlijk dat men op basis van een gehalveerd exemplaar van 5 en 15 céntimos een frankering van 10 céntimos samenstelde: $2\frac{1}{2} + 7\frac{1}{2}$. En de zegel van 15 céntimos kon uiteraard in drie delen worden gesplitst zonder afrondingsprobleem.

Voor de brief in afbeelding 20, die op 15 juni 1915 binnen Barcelona werd verstuurd, gold op dat moment een tarief van 10 céntimos. Dat is hier voldaan door middel van een zegel van 5 céntimos, met daarnaast twee zegels van 2 céntimos en een gehalveerd exemplaar van diezelfde waarde. De brief is gericht aan de bekende postzegelhandelaar Manuel Gálvez. Het lijkt mij nogal onwaarschijnlijk dat de zegel van 5 céntimos op deze brief toevallig het laatste exemplaar was, of dat er zelfs maar een gebrek was aan zegels van 10 céntimos. De loketbediende heeft hier dus vast een goede klant een plezier willen doen. Iets dat men wel vaker vermoedt bij gesplitste frankeergevallen op stukken verzonden aan een bekende handelaar vanuit een grote plaats, waar immers meerdere postkantoren en -agentschappen waren. Verzamelaars, en handelaren, hadden ook honderd jaar geleden al een neusje voor wat later wellicht extra filatelistische waarde zou kunnen krijgen. Het handschrift dat we op de envelop aantreffen is vast dat van Gálvez zelf.

Afb. 20 Halve zegel van 2c (DLO) bij tarief van 10c (Ed.267f)

De oorzaak van het met enige regelmaat voorkomen van gefragmenteerde exemplaren van deze uitgifte is zonder twijfel de tariefwijziging van 15 mei 1920. Men zou het gebruik van doorgeknipte zegels dan ook vooral kort na die datum verwachten. De belangrijkste tariefwijzigingen van dat jaar staan in tabel 1.

TYPE	OUD TARIEF	NIEUW TARIEF	TOENAME
BRIEF LOKAAL	0,10	0,15	0,05
BRIEF BINNENLAND	0,15	0,20	0,05
BRIEF BUITENLAND	0,25	0,25	-
KAART BINNENLAND	0,10	0,15	0,05
KAART BUITENLAND	0,10	0,10	-
DRUKWERK	0,05	0,05	-

Tabel 1. Tariefwijzigingen van 15 mei 1920

Afgaande op deze wijzigingen zou men menen dat er vooral extra behoefte zou ontstaan aan zegels van 5 céntimos, als aanvullende waarde. Daarvan zijn er over de gehele periode van 1909 tot 1922, toen de *Vaquet*-serie verscheen, 384 miljoen gedrukt, en van de 10 céntimos 337 miljoen. Van de twee uitvoeringen van de 15 céntimos – paars en geel – zijn er in totaal niet minder dan 1.767 miljoen exemplaren gedrukt, maar dat was dan ook 10 jaar lang het binnenlandse brieftarief. Van het nieuwe tarief van 20 céntimos werden er op de valreep – in mei 1921 - nog eens 343 miljoen gedrukt in de vorm van een nieuwe uitvoering van deze waarde: paars in plaats van bronsgroen. Maar die was lang niet overal direct beschikbaar. En die gele zegels van 15 céntimos waren er nog in overvloed.

Deze gang van zaken verklaart heel goed de frankering van het poststuk in afbeelding 21. Het werd op 22 mei 1920, dus precies een week na de invoering van de nieuwe tarieven, verzonden uit Reus, en kwam een dag later aan in Marçà, beide in de provincie Tarragona. In die laatste plaats, met op dat moment iets meer dan 1.000 inwoners, was een nader adres kennelijk overbodig. Bij ontstentenis van een zegel van 20 céntimos werden een exemplaar van 15 plus een halfje van 10 céntimos opgeplakt. Twee van 10 had ook gekund, maar men wilde de voorraad waarschijnlijk vooral bewaren voor toekomstige fragmentatie, en de 15 céntimos waren er waarschijnlijk in overvloed.

Afb. 21 Halve zegel van 10c (DLO) bij tarief van 20c (Ed.269f)

De brief in afbeelding 22 werd op 1 juli 1920 gestuurd vanuit Lanjarón, een dorp ten zuiden van Granada, naar Málaga. Daarvoor was dus inmiddels 20 céntimos verschuldigd. De nood moet op het bescheiden postkantoor echter wel hoog zijn geweest. Klaarblijkelijk waren niet alleen de zegels van 20 céntimos op, maar ook die van 5 en 10 céntimos. De enig overgebleven optie was een zegel van 15 céntimos te halveren, en die naast een intacte soortgenoot te plakken.[5] Ik neem aan dat de verzender toch niet meer dan de vereiste 20 céntimos heeft betaald, en dus 2 ½ céntimos geschonken kreeg. Het was tenslotte niet zijn fout dat er geen zegels voorradig waren waarmee het vereiste tarief zonder kleerscheuren kon worden samengesteld. Hoe dat dan boekhoudkundig moest worden verantwoord is mij niet bekend. Bij een zo ongewone frankering heeft althans deze verzamelaar wat minder problemen met die *'sombras del tiempo'*. En die laten tenminste weinig twijfel bestaan aan de echtheid van het stuk in kwestie.

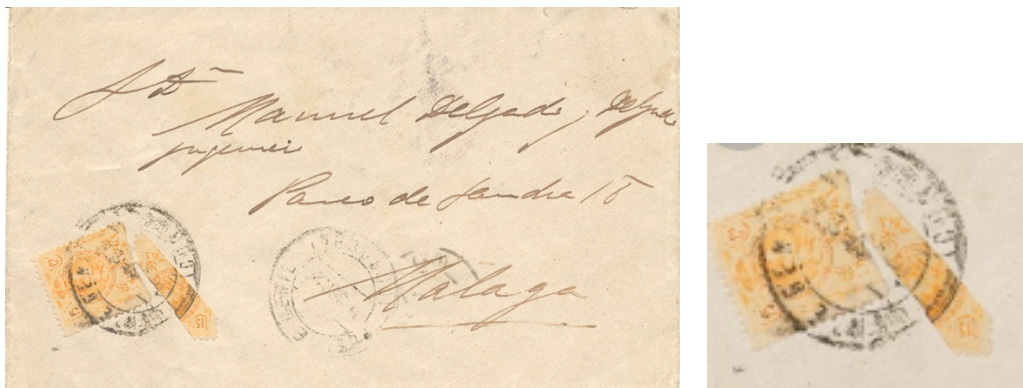
Afb. 22 Halve zegel van 15c (DLO) bij tarief van 20c (Ed.271, Ed.271f)

Op de envelop in afbeelding 23 vinden we hetzelfde tweetal, nu in wat betere conditie. De zegels zijn afgestempeld op 20 augustus 1920 in het Baskische dorp Urzainqui, en deze rouwbrief ging vervolgens op weg naar Calatayud. Het ziet er naar uit dat de beambte in dit geval een poging heeft gedaan om een fragment van de 15 céntimos te creëren dat meer in overeenstemming was met de 5 céntimos die ervoor over de toonbank moeten zijn gegaan. Wellicht kan dit dus beschouwd worden als een poging tot een heuse *'trisejado'*. Er was vermoedelijk geen welvoorzien postkantoor in dit kleine bergdorp, met nog geen honderd inwoners, dat overigens wel een eigen poststempel bezat.

Afb. 23 Fragment van 15c (DLB) bij tarief van 20c (Ed.271, Ed.271f), en Urzainqui

Maar een onmiskenbare 'trisechado' treffen we aan op de brief in afbeelding 24. Deze werd verstuurd uit Puente Genil, in de provincie Córdoba, naar Málaga, waar hij op 7 september 1920 arriveerde. Hier heeft de behandelend postbeambte dus werkelijk zijn best gedaan om de omvang van het zegelfragment af te stemmen op de gezochte frankeerwaarde. We zien een middenfragment van een diagonaal in drie delen gesplitste zegel, lopend van de linkerbovenhoek tot de rechterbenedenhoek. Alhoewel de frankeerwaarde ertoe uitnodigt is tripartitie van deze zegel kennelijk nogal ongewoon, want het veilinghuis stelt dat dit het enige door hen gekende exemplaar is.[6] De complete 15 céntimos is overigens ook danig gehavend, maar daar is ongetwijfeld het volle pond voor gerekend.

Afb. 24 Een-derde zegel van 15c (TDLM) bij tarief van 20c (Ed.271)

Soms waren er helemaal geen zegels voorradig, en dan kon men weinig anders dan de verzending uitstellen. Maar met het versturen van een overlijdensbericht was dat natuurlijk uitermate ongewenst. Met dat dilemma werd de verzender van de brief in afbeelding 25 geconfronteerd. De rouwenvelop is afgestempeld op 9 februari 1921 in Bedar, een dorp in de provincie Almería, met bestemming Barcelona. Bovenaan de envelop staat een ondertekende verklaring van de behandelend ambtenaar, die erop neerkomt dat er op de aangegeven dag geen frankeerzegels in voorraad waren. Men kan dat zich wel voorstellen bij een klein dorp, dat wellicht zelfs geen volwaardig postkantoor bezat, zij het wel weer een eigen stempel.

Afb. 25 Ongefrankeerde rouwenvelop

In april 1920 verschijnen, in verband met de tariefswijzigingen, dus twee nieuwe waarden van de *Medallón*-serie en een krantenzegel van 1 céntimo, waarvan geen gefragmenteerd gebruik wordt vermeld. In datzelfde jaar verschijnen Spanje's eerste zegels voor de luchtpost, in de vorm van de opdruk 'CORREO AÉREO' op vijf waarden van de *Medallón*-serie. Er zijn gehalveerde toepassingen bekend van de hoogste waarde van die luchtpostserie, de 1 peseta. Kennelijk was soms gebrek aan een exemplaar van 50 céntimos, de geldende luchtposttoeslag op binnenlandse trajecten in de periode 1920-1925. Twee luchtpostzegels van 25 céntimos had natuurlijk ook gekund. De catalogusprijs van de gehalveerde 1 peseta doet vermoeden dat het ook in dit geval om een zeldzaam fenomeen gaat.

Voor 1920 zag slechts één gelegenheidsserie het licht: de '*Don Quijote*' van 1905. In 1920 verschijnt de tweede, en wel naar aanleiding van het U.P.U. congres in Madrid. Ondanks het feit dat deze 13 zegels 15 jaar frankeergeldig bleven is gefragmenteerd gebruik op gelopen stukken van geen van deze zegels bekend geworden. Hetzelfde geldt voor het tiental gelegenheidsseries dat vervolgens werd uitgegeven in de periode tot aan het uitroepen van de Republiek in mei 1931. De meeste van die series hadden, zoals we reeds eerder opmerkten, een uitzonderlijk korte geldigheidsduur. Het niet-filatelistisch gebruik op echt gelopen stukken van deze series is trouwens überhaupt zeer beperkt, ook in ongeschonden vorm.

Tussen 1922 en 1930 verschenen nog twee permanente series met het portret van Alfonso XIII, die naar hun ontwerper bekend staan als *Vaquer I* en *Vaquer II*. De eerste daarvan, waarvan de geldigheid liep van december 1922 tot januari 1935, is kennelijk in zodanige oplagen verspreid dat geen gesplitst gebruik in de catalogus wordt vermeld. Toch bevindt zich in mijn collectie de brief in afbeelding 26 die dit ontbreken logenstrafft. Hij is vanuit Madrid verstuurd, en wel op 16 augustus 1925. De aankomst in het kuuroord Mondariz in Pontevedra, waar zich een familielid van de bekende handelaar Manuel Gálvez bevond, was reeds de volgende dag. De ontvangster was ongetwijfeld geïnstrueerd om alle enveloppen zorgvuldig te openen en te bewaren. Hier is in totaal 45 céntimos geplakt, terwijl het geldende tarief slechts 25 céntimos bedroeg. Die 20 céntimos extra gaven recht op spoedbestelling, maar daar is hier geen aanwijzing voor. Hoe dan ook: om naast de drie zegels van 10 en vijf van 2 céntimos tot 45 te geraken is een zegel van 10 céntimos gehalveerd. Sitjà Prats vermeldt dit gebruik overigens wel, en geeft er een relatief hoge zeldzaamheids codering aan.

Afb. 26 Half exemplaar van 10c (DLB) bij tarief van 45c (Ed.313)

Maar voor de versie met overdrukken, die in 1929 verscheen ter ere van de vergadering van de Volkerenbond in Madrid, is ook Sitjà Prats geen gesplitst gebruik bekend. Die zegels waren dan ook maar een week frankeergeldig. Er was na augustus 1922 lange tijd geen sprake van tariefswijzigingen, die eventuele tekorten hadden kunnen veroorzaken aan bepaalde frankeerwaarden, en aldus aanleiding hadden kunnen geven tot opsplitsingen.

In 1930 verschijnt de tweede door Enrique Vaquer ontworpen serie, ter vervanging van de céntimos-waarden van de eerste uitgifte. Hierop is de blik van de koning naar links gericht in plaats van naar rechts. Een visionair had dit misschien kunnen uitleggen als een voorafschaduwing van de verkiezingswinst van politiek links een jaar later, die leidde tot de komst van de Republiek en het aftreden van koning Alfonso XIII. Ook van deze 10 waarden, waarvan de geldigheid net als die van de eerdere serie doorliep tot januari 1935, vermeldt de *Edifil* geen gesplitst gebruik. We zullen in het vervolg echter zien dat de huidige catalogus ook in dit geval niet het laatste woord heeft.

4. 'Usado fraccionado' ten tijde van de Tweede Republiek

Op 14 april 1931 wordt in Spanje de Republiek uitgeroepen. Koning Alfonso XIII treedt af en vertrekt naar het buitenland. Er was niet direct een alternatief voor een republikeinse serie permanente zegels. In afwachting daarvan werden eind mei de 9 zegels van de *Vaquer II* serie overgedrukt met de tekst 'REPÚBLICA ESPAÑOLA'. Daaraan werden toegevoegd de 1 peseta van de *Vaquer I* serie en de meest recente versie van de expressezegel. Van geen van deze zegels is mij gefragmenteerd gebruik bekend.

Vijf maanden later, in september 1931 verscheen dan toch de eerste langlopende serie van de Republiek. In plaats van de vorst werd gekozen voor portretten van *Españoles ilustres*, beroemde Spanjaarden, personen dus die, anders dan vorsten, vanwege hun verdiensten waren uitverkoren om op een postzegel te verschijnen. Van een van de zeven waarden van deze serie, de groene 10 céntimos met het portret van de politicus Costa Martínez, is gefragmenteerd gebruik bekend, gecatalogiseerd onder Ed.656f. De catalogus geeft aan dat dit gebruik pas optrad als gevolg van de tariefswijziging van april 1937, waarbij onder meer de porto voor een nationale brief ging van 30 naar 45 céntimos.[7] Dat was dus ruim acht maanden na het uitbreken van de Burgeroorlog.

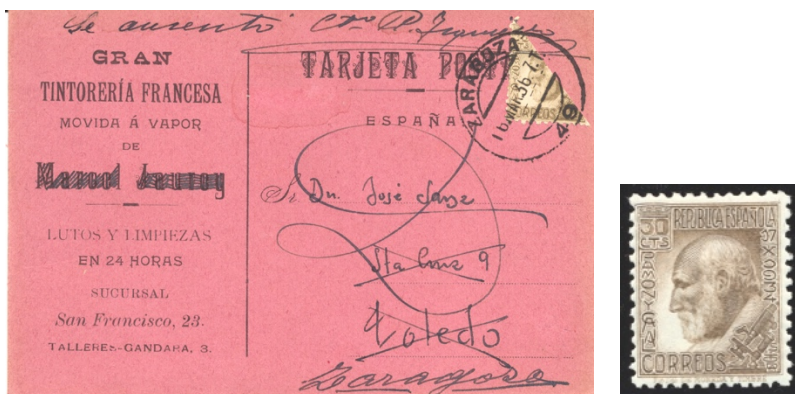
In 1932 kwam er een tweede uitgifte van deze serie, met als onderscheidend kenmerk dat er dit keer geen controlenummers op de gomzijde van de zegels werden vermeld. Naast de bestaande zegels – waaronder de even waarden 10, 20, 40 en 50 céntimos - kende deze serie zes nieuwe waarden, waarbij drie peseta-waarden met afbeeldingen van beroemde bouwwerken. Van de meeste door twee deelbare waarden van deze tweede serie is gehalveerd gebruik bekend geworden, waaronder de herdruk van de zegel van 10 céntimos. Ook hier wordt de tariefswijziging van april 1937 genoemd als motief voor het gesplitst gebruik. Indien er inderdaad geen voorkomen van fragmentering van deze zegels is geweest uit een vroegere periode, en de data in de afstempelingen niet beslissend kunnen zijn, dan is deskundige, tijdelijke verwijdering van de zegels van het poststuk in kwestie dus geboden om het type ervan vast te kunnen stellen.

Op de envelop in afbeelding 27 treffen we drie gefragmenteerde zegels, type DLB, waarvan twee afkomstig uit naar mag worden aangenomen de tweede serie. Dat zijn een 20 (Ed.666f) en een 30 céntimos (Ed.669f). Het tarief van 45 céntimos wordt volgemaakt door een half exemplaar van de 40 céntimos van de Alegoría serie van april 1938 (Ed.751f). Inderdaad: $\frac{1}{2} \times (20 + 30 + 40) = 45$. Het stempel is afkomstig van een legeronderdeel (het 200e Bataljon) en draagt geen datum, maar het totaalbedrag en die laatste zegel plaatsen het stuk dus ruim na de datum van de tariefswijziging.

Afb. 27 Halve exemplaren van 20c, 30c en 40c (DLB) bij tarief van 45c

Het lijkt erop dat men voor het fragmenteren bij voorkeur zegels gebruikte van de permanente series; mogelijk waren er zelfs voorschriften van dien aard. Maar nood breekt wet. In afbeelding 28 treft men een particuliere briefkaart van een stomerij in Zaragoza. Deze kaart was van huis uit ongefrankeerd, en hoorde op de datum van verzending, 16 maart 1936, voorzien te worden van een zegel van 15 céntimos. Kennelijk waren alle zegels van 5, 10 en 15 céntimos op. Maar er waren nog wel exemplaren beschikbaar van de speciale zegel die in november 1934 was uitgegeven bij de dood van Santiago Ramón y Cajal, aan wie in 1906 de Nobelprijs voor de Medicijnen was verleend. Deze zegel, die overigens qua formaat wel wat weg had van een zegel uit de permanente serie, had een frankeerwaarde van 30 céntimos, en werd diagonaal gesplitst om aan het juiste bedrag te komen. Een (schaars?) voorbeeld dus van een fragmentatie van vóór de tariefswijzigingen. Echter: alle moeite was voor niets. De kaart werd geretourneerd omdat de geadresseerde in Toledo inmiddels verhuisd bleek te zijn.[8]

Afb. 28 Halve zegel van 30c (DLO) bij tarief van 15c (Ed.680)

In 1933 volgt een derde serie in de reeks beroemde personen, alleen bestaande uit céntimos waarden. De enige zegels die herhaald worden van de twee vorige uitgiften zijn de 2 céntimos, nu met waarde 5 céntimos, en de 50 céntimos, nu in de kleur blauw in plaats van oranje. Bij de overige vijf portretten valt op dat er voor het eerst in de geschiedenis van *Correos* twee beroemde vrouwen bij zijn. De 10 céntimos is nog steeds groen maar toont nu het portret van Mariana Pineda.[9] Van deze zegel, en de 30 en de 50 céntimos vermeldt de catalogus gefragmenteerd gebruik. Ook hierbij wordt weer aangegeven dat dit gebruik een gevolg was van de tariefwijzigingen van 1 april 1937.

Die groene Pineda-zegel (Ed.682) zit tweemaal op de brief in afbeelding 29: een keer heel en een keer half. Hij is gestuurd vanuit het militaire hospitaal te Torreperojil, in de provincie Jaen, naar een familielid in Barcelona. Van de stempeldatum is helaas slechts het eerste deel te lezen: 11 september. Het jaar ontbreekt, maar we zullen maar aannemen dat dit minimaal 1937 moet zijn geweest, al zijn de meeste zegels al enkele jaren eerder uitgekomen. Het toegepaste tarief is dan ook 45 céntimos, en is naast de 37 céntimos aan complete zegels opgebouwd uit $\frac{1}{2} \times (10 + 5 + 1) = 8$ céntimos. Het is begrijpelijk dat de catalogus geen melding maakt van de gehalveerde 1 céntimo (Ed.677) en 5 céntimo (Ed.681), want die zullen zelden als zodanig gebruikt zijn. Hier moet het nodige rekenwerk aan te pas zijn gekomen, en de aanwezigheid van een complete 10c doet sterk vermoeden dat dit maakwerk was van of voor een verzamelaar. De drie halfjes zijn ook nog eens van drie verschillende typen opsplitsing.

Afb. 29 Halve zegels van 1c (DLO), 5c (DRB) en 10c (DLB) bij tarief van 45c

De 2 céntimos uit dezelfde cijferserie uit 1933 (Ed.678) zien we vastgehecht aan nog twee exemplaren ervan op de envelop in afbeelding 30. De datum is 3 juli 1937, de plaats van verzending Albaida, in de provincie Valencia. Het tarief voor dit bericht aan de sociale dienst in Valencia staat uitgebreid beschreven linksboven op de envelop zelf, en bedraagt inderdaad 5 céntimos.

Afb. 30 Halve zegel van 2c (DRBC) bij tarief van 5c (Ed.678)

Van de 50 céntimos van de derde serie *Españoles ilustres* zien we een DRO-fragment op de brief in afbeelding 31. Op 4 december 1936 – de Burgeroorlog woedde inmiddels ruim vier maanden - werd deze brief lokaal verstuurd binnen Huelva. Het tarief daarvoor was op dat moment 15 céntimos. Het stempel geeft echter aan dat sprake was van aangetekende verzending, en daarvoor was het dubbele tarief verschuldigd, zodat we komen op de 30 céntimos ((1/2 x 50) + 5) die hier inderdaad opgeplakt is.

Afb. 31 Halve zegel van 50c (DRO) bij tarief van 30c (Ed.688f)

Op 19 juli 1936, twee dagen na het uitbreken van de Burgeroorlog, was de eerste zegel verschenen van wat tenslotte de vierde serie *Españoles ilustres* zou worden. Die wordt stapsgewijs uitgebreid tot aan begin 1938. Aanvankelijk kon daarbij nog geen rekening worden gehouden met de verhoogde tarieven die op 1 april 1937 zouden gaan gelden binnen het republikeinse territorium. De belangrijkste ervan staan in tabel 2.

TYPE	OUD TARIEF	NIEUW TARIEF	TOENAME
BRIEF LOKAAL	0,15	0,25	0,10
BRIEF BINNENLAND	0,30	0,45	0,15
BRIEF BUITENLAND	0,50	0,60	0,10
KAART BINNENLAND	0,15	0,25	0,10
KAART BUITENLAND	0,30	0,40	0,10
DRUKWERK LOKAAL	0,05	0,10	0,05
DRUKWERK BINNENLAND	0,02	0,05	0,05
ZAKENBRIEF LOKAAL	0,10	0,15	0,05
ZAKENBRIEF BINNENLAND	0,05	0,10	0,05

Tabel 2. Tariefwijzigingen binnen de Republiek per 1 april 1937

Een van de volgens Sitjà Prats meest gefragmenteerde zegels is de 30 céntimos met het portret van Jovellanos uit de derde serie *Españoles ilustres*. Deze rode zegel van 30 céntimos verscheen op 20 april 1935 ter vervanging van de op 12 januari van dat jaar uitgekomen zegel met dezelfde waarde, die op grote schaal werd nagemaakt. Het op 1 april 1937 van 30 naar 45 céntimos verhoogde brieftarief maakte na die datum splitsing van deze zegel een zeer voor de hand liggende operatie, dus Prats observatie is naar alle waarschijnlijkheid terecht. De in afbeelding 32 getoonde brief, die op 3 april 1937 verstuurd werd vanuit Alcázar de San Juan, toont dan ook een heel vroeg slachtoffer.

Afb. 32 Halve zegel van 30c (VL) bij tarief van 45c (Ed.687f)

Kon de gelegheidszegel voor Ramón y Cajal uit afbeelding 26 qua formaat en ontwerp nog wel doorgaan voor een zegel uit een van de *Españoles ilustres* series, dat gold zeker niet voor de zegel die we aantreffen op de envelop in afbeelding 33. Deze brief is gestuurd op 4 april 1937 vanuit Valencia, drie dagen dus na de invoering van het verhoogde brieftarief. Het gaat om een voorgeadresseerde envelop van een destijds bekende postzegelhandelaar en uitgever van catalogi in Barcelona, die wellicht ook de afzender is geweest. Frankering vond plaats middels anderhalf exemplaar van een zegel van 30 céntimos. Deze was in februari 1937 uitgegeven ter nagedachtenis aan de dood van de beeldhouwer Gregorio Fernández, driehonderd jaar eerder.

Afb. 33 Halve zegel van 30c (DLO) bij tarief van 45c (Ed.726f)

Alhoewel het ook hier om een *Español ilustre* gaat, is duidelijk sprake van een geheel ander formaat dan dat van de lopende series. Er waren ten tijde van de verzending van deze brief nog geen zegels van 45 céntimos beschikbaar: die kwamen pas eind mei. Bovendien was 4 april 1937 een zondag, en dan waren neem ik aan het postkantoren in Valencia gesloten. Het lijkt dus weinig twijfel dat we hier te maken hebben met het huiswerk van een filatelistisch gemotiveerde verzender. En hij kreeg vele opvolgers. In tegenstelling tot de zegel voor Ramón y Cajal vermeldt de *Edifil* het gesplitst gebruik van deze uitgifte namelijk wel, en plaatst er ook een afbeelding van een overeenkomstig verticaal paartje bij.

In afbeelding 34 zien we een brief met een gehalveerde zegel van 40 céntimos. Deze zegel zal waarschijnlijk afkomstig zijn uit de tweede serie, want gefragmenteerd gebruik van de 40 céntimos uit de eerste serie is niet bekend. Deze brief werd verstuurd vanuit Alhama de Almería naar een adres in Valencia. Kennelijk was daar gebrek aan zegels van de lagere waarden. Want om aan een portobedrag van 30 céntimos te komen is nog een liefdadigheidszegel van 10 céntimos toegevoegd. Die had normaliter geen frankeerwaarde, maar lijkt hier gedoogd te zijn, wellicht omdat het om een rouwbrief ging. De halvering van de frankeerzegel duidt overigens überhaupt op een tekort aan zegels in het kleine Alhama. Van de datum is alleen het eerste deel te lezen: 15 mei. Op 1 april 1937 werd het tarief voor een binnelandse brief verhoogd tot 45 céntimos, dus het jaar moet liggen tussen 1934 – het jaar waarin de *Beneficencia* zegel verscheen - en 1936.

Afb. 34 Halve zegel van 40c (DRO) bij tarief van 30c (Ed.670f)

Aparte zegels voor twee nieuwe tarieven verschijnen weliswaar op 1 mei (60c, internationale brief) en 25 mei (45c, nationale brief), maar die waren ook na die data niet altijd beschikbaar in alle plaatsen. De brief in afbeelding 35 getuigt daarvan. Hij werd op 15 juni 1937 verstuurd uit Villarrubia de los Ojos naar Valencia. De verschuldigde 45 céntimos porto is opgebouwd uit een zegel van 20 céntimos uit de tweede permanente serie, een paartje van de 10 céntimos uit de derde serie en nog een halfje van die laatste zegel. Er waren op dat moment de nodige andere zegels van de langlopende series in omloop, waarmee de 20 céntimos had kunnen worden aangevuld zonder geknip: 5, 15 en 25 céntimos. Maar geen daarvan was kennelijk voorradig.

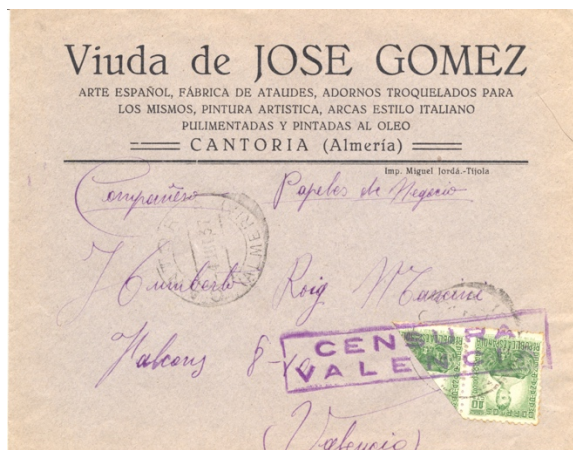

Afb. 35 Halve zegel van 10c (DLB) bij tarief van 45c (Ed.682f)

Er zijn uit de periode tussen 1 april 1937 en begin 1938 opmerkelijk veel stukken met gefragmenteerde zegels overgeleverd. We hebben daarvan hierboven reeds voorbeelden gezien, en er zullen er nog enkele volgen. Naast de tariefswijzigingen zullen de tekorten aan materialen voor de productie van de zegels en de problemen bij de distributie over het door de Burgeroorlog geteisterde, slinkende gebied dat nog in handen was van de Republiek hier ongetwijfeld debet aan zijn geweest.

Zo zijn er op 4 juli 1937 in elk geval geen zegels van 15 céntimos voorradig in Cantoria, bij Almería. De Weduwe Gómez, leverancier van doodkisten en bijbehorende versierselen, stuurde op die dag de brief met zakelijke stukken (*'papeles de negocios'*) in afbeelding 36 naar een relatie in Valencia. Het minimale binnenlandse tarief daarvoor was per 1 april omhooggegaan van 10 naar 15 céntimos. Dat is dan ook wat hier is opgeplakt in de vorm van een paartje van de 10 céntimos uit de derde serie, waarvan een zegel gehalveerd is. Dergelijke combinaties van hele en halve zegels vormen overigens een mogelijke subcategorie van de *fraccionados*, waar de catalogus verder geen aandacht aan besteedt. Ik zal dit verschijnsel coderen door een 'C' aan de typeletters toe te voegen.

Afb. 36 Halve zegel van 10c (DLOC) bij tarief van 45c (Ed.682f)

Theoretisch kunnen we dus horizontale paren tegenkomen met links een DRB, DRO of VR en rechts een DLB, DLO of VL. Verticale paren zijn mogelijk met boven een DLO, DRO of HO en onder een DLB, DRB of HB.

Het ligt voor de hand dat de op 1 april 1937 beschikbare zegels van 30 céntimos een gewillig slachtoffer zouden worden van halvering, om zo tot het nieuwe tarief van 45 céntimos te komen. Daarbij was natuurlijk het op 19 juli verschenen exemplaar uit de vierde beroemde personen serie. Afbeelding 37 toont daarvan drie voorbeelden, op evenzovele wijzen gefragmenteerd. De verzendgegevens zijn respectievelijk: 7 augustus 1937 uit Sallent, 1 september uit Barcelona, en 15 september 1937, een zakelijke document ('papel de negocios') binnen Madrid, waarvoor het tarief inmiddels was verhoogd van 10 naar 15 céntimos. Op het middelste stuk zit tevens een toeslagzegel van 5 céntimos, die in Barcelona op dat moment verplicht was.

Afb. 37 Driemaal een halve zegel van 30c (Ed. 734f; DLO, DRBC, DLB)

Zoals we zagen hadden niet alleen de kleinere plaatsen maar ook de grotere steden te kampen met postzegeltekorten. Dat zal dan niet zozeer geweest zijn omdat de zegels voor de nieuwe tarieven nog niet beschikbaar waren, maar omdat de voorraden op zeker moment alweer uitgeput waren. Niet verwonderlijk gezien de penibele situatie waarin de Republiek verkeerde. Zo werd de envelop met het opschrift 'Impresos' ('drukwerk') in afbeelding 36 binnen Valencia verstuurd op 25 augustus 1937. In het licht van de nieuwe tarieven had op drukwerk 10 céntimos opgeplakt moeten worden, maar de loketbediende plakte er een gehalveerde zegel van 30 céntimos op, het tarief voor 'papel de negocios'.^[10] Als hij daarvoor 15 céntimos heeft gerekend dan was dat 5 céntimos te veel geweest. Als alleen deze zegel voor handen was, dan had hij dus eigenlijk in drieën moeten worden geknipt. We zien hier een exemplaar van de in januari verschenen nieuwe, horizontale ontwerp van de 30 céntimos, die best in drieën had gekund.

Afb. 38 Halve zegel van 30c (DLB) bij tarief van 10c (Ed.735)

En zelfs eind 1937 was de zegel van 45 céntimos niet overal beschikbaar. In elk geval niet op het veldpostkantoor vanwaar het briefje in afbeelding 39 op 10 november 1937 werd gestuurd naar Reus. We zien daarop een tamelijk gemengd gezelschap. Naast de inmiddels bekende 10 céntimos uit de derde serie treffen we een gedeelde 20 céntimos uit de tweede serie en een dito 50 céntimos uit serie vier: $(1/2 \times 20) + (1/2 \times 50) + 10 = 45$. Men vraagt zich wel af waarom die 20 céntimos moest worden gesplitst, terwijl er kennelijk ook zegels van 10 céntimos aanwezig waren. Hebben we hier te doen met een postkantoorbeambte die graag afkwam van de halfjes die nog in zijn laatje lagen? Van een veldpostkantoor verwacht men wellicht geen filatelistische uitspattingen, maar het opplakken van de zegels is zeker met enige creativiteit gepaard gegaan. Is er enige symboliek verborgen in de pijl omhoog? Het duurde overigens wel zes dagen voordat het briefje in Reus arriveerde.

Afb. 39 Halve zegel van 20c (DLB) en 50c (DLO) bij tarief van 45c (Ed.666f, 738f)

Van de vierde serie met beroemde personen werd naast de 30 en 50 céntimos die we eerder toonden ook nog de zegel van 10 céntimos gefragmenteerd gebruikt.

Vanaf januari 1938 verschenen er de nodige cijferzegels met lage waarden, die in de diverse tarieven voorzagen, en ook zegels voor het brieftarief van 45 céntimos in opdruk op oude voorraden cijferzegels van 1 en 2 céntimos. Bij die overdrukken was de hernieuwde uitvoering van de 2 céntimos die in 1936 was verschenen, en van die zegel is ook gehalveerd gebruik bekend geworden. Zo waren de zegels van 1 céntimo kennelijk uitverkocht op het postkantoor in Moncada, even buiten Barcelona, toen daarvandaan op 5 oktober 1937 het drukwerk in afbeelding 40 werd verzonden. Daarvoor was sinds april 5 céntimos verschuldigd, en dat werd voldaan met een stripje van 2½ maal de 2 céntimos.

Afb. 40 Halve zegels van 2c (DLBC) bij tarief van 5c (Ed.731f)

Er werden door de Republiek ook de nodige speciale uitgften verzorgd, vanaf begin 1938 mede door de filatelistische dienst A.F.O. Maar die waren vaak speculatief, werden vooral naar het buitenland verkocht. Ze zijn nagenoeg niet gebruikt voor gewone correspondentie, en al helemaal niet in gesplitste vorm. De catalogus vermeldt alleen nog gefragmenteerd gebruik van drie uitgften die kwamen na de vier permanente series. In afbeelding 25 zagen we reeds een half exemplaar van de 40 céntimos uit de *Matrona*-serie uit april 1938, waaraan men ook een permanent karakter kan toekennen. Verder is er nog gesplitst gebruik bekend van de 30 céntimos langlopende zegel uit afbeelding 35 met de opdruk ter herinnering aan de Manilla-vlucht van Arnáiz en Calvo (Ed.741f) en de 20 céntimos uit de cijferserie (Ed.748f). Ik kan helaas geen stukken laten zien met fragmenten van deze laatste twee zegels. In afbeelding 41 staan ze daarom maar in ongeschonden staat.

Afb. 41 De laatste republikeinse zegels die gefragmenteerd voorkomen

5. 'Usado fraccionado' in de Estado Español

De oorlog en de toegenomen schaarste aan allerlei materialen waren een belangrijke oorzaak van de zegeltekorten die op de postkantoren in het republikeinse gebied aanleiding gaven tot het opdelen van zegels. Maar in het in omvang gestaag groeiende gebied waar de nationalistische scepter zwaaiden kwamen daar nog enkele problemen bij. Er werden geen zegels meer geleverd vanuit de staatsdrukkerij F.N.M.T. in Madrid, dus men ontbeerde een infrastructuur voor het ontwerp en de productie van postzegels. Toch diende men een steeds omvangrijker territorium van postale diensten te voorzien, waaronder de al snel op gang komende luchtpostverbindingen met, vooral, Duitsland en Italië. Het kaartje in afbeelding 42 toont de verdeling van het grondgebied in maart 1937.

Afb. 42 Verdeling van het Spaanse grondgebied in maart 1937

Er kwam dan ook al snel een nationalistische zegelproductie op gang, zij het dat die aanvankelijk een nogal lokaal karakter had. Granada, dat van meet af aan in nationalistische handen was, had de primeur. Op basis van het ontwerp van een bestaande belastingzegel verscheen daar reeds in augustus 1936 een zegel voor het brieftarief van 30 céntimos. Het gebruik ervan bleef beperkt tot Granada zelf en enkele plaatsen in de directe omgeving. Toch slaagde een relatie van de bekende nationalistische generaal Queipo de Llano erin om deze in februari 1937 het briefje in afbeelding 43 toe te sturen.[11] De afzender beschikte kennelijk over een exemplaar van de Granada-zegel, en plakte de helft ervan op een enveloppe geadresseerd aan de generaal. Omdat het stuk lokaal binnen Sevilla werd verstuurd was 15 céntimos inderdaad de juiste frankering. De postbeambte die het stempel zette kon, gezien de

geadresseerde, waarschijnlijk niet anders dan zijn medewerking verlenen aan deze enigszins dubieuze frankering.

Afb. 43 Halve zegel van 30c (DLO) bij tarief van 15c (Ed.801)

Maar in de meeste bezette plaatsen moest men het maar zien te doen met de voorraden die er nog waren op de postkantoren. De series van na mei 1931 vermeldden echter alle 'REPÚBLICA ESPAÑOLA', en dergelijke zegels waren uiteraard niet populair bij de nieuwe machthebbers.[12] Vaak werden deze zegels dan ook voorzien van lokale opdrukken met nationalistische propagandakreten. Dat is het geval met de brief in afbeelding 44, gestuurd uit het Noord-Afrikaanse Melilla. De twee zegels van 25 céntimos, afkomstig uit de derde republikeinse serie 'Beroemde Spanjaarden', zijn voorzien van een opdruk die juicht over de 'bevrijding' van Málaga. De betaalde 50 céntimos verzekerden het vervoer naar Milaan, in Italië, vanwaar Mussolini zijn Spaanse sympathisanten steunde met tienduizenden soldaten. De tweedeling trof dit keer alleen de 10 peseta toeslagzegel: toch nog een stevige 5 peseta's als bijdrage tot de nationalistische zaak. De *Banco Internacional de Industria y Comercio* wist wel door wie haar belangen het best behartigd werden, en steekt dat niet onder stoelen of banken.[13]

Afb. 44 Halve toeslagzegel van 10p (DRB) bij tarief van 50c

Soms waren er nog maar zo weinig frankeerzegels voor handen dat men zijn toevlucht zocht tot het gebruik van andere dan reguliere frankeerzegels. Dat was het geval in Llerena in de provincie Badajoz, dat al vanaf begin augustus 1936 in nationalistische handen was. De Banco Hispano Americano in die plaats verstuurde

de brieven in afbeelding 45 op respectievelijk 7 januari en 11 februari 1937. Ze bevatten alleen zakenpost, waarvoor 10 céntimos porto verschuldigd was. Die is in beide gevallen voldaan middels de helft van een exemplaar van de expresse toeslagzegel van 20 céntimos uit 1933, waarop geen landsnaam vermeld staat. De twee fragmenten behoren overigens niet bij elkaar, zodat aangenomen mag worden dat deze truc rond die tijd wel vaker werd uitgevoerd. De rechtse brief is aangetekend verstuurd. Daartoe is een zegel van 30 céntimos bijgeplakt uit de derde serie *Españoles ilustres* van de Republiek, die er kennelijk ook nog wel waren. Op beide stukken zit verder nog een verplichte toeslagzegel van 5 céntimos voor de werklozenondersteuning.

Afb. 45 Halve zegel van 20c (VLVR) bij tarief van 10c (Ed.679f)

En ook in Sevilla, de grootste stad in het bezette gebied, werd op 30 maart 1937 voor deze oplossing gekozen. Mogelijk was de expressezegel populair in nationalistisch territorium omdat het woord 'Republiek' er niet op voorkomt, maar het is waarschijnlijker dat er nog voldoende exemplaren van over waren op het moment dat de gewone frankeerzegels uitgeput raakten. De brief in afbeelding 46 werd verstuurd naar het nabijgelegen Huelva. De envelop is niet dichtgeplakt, dus het ging ook hier vermoedelijk om zakelijke post, waarvoor het gereduceerde tarief gold. Kennelijk was de nationalistische generaal Queipo de Llano in die contreien al zo'n gevestigde figuur dat alvast een straat naar hem genoemd was. Dat straatnaambordje hangt er overigens niet meer in Huelva: 'The times they are a'changing'.

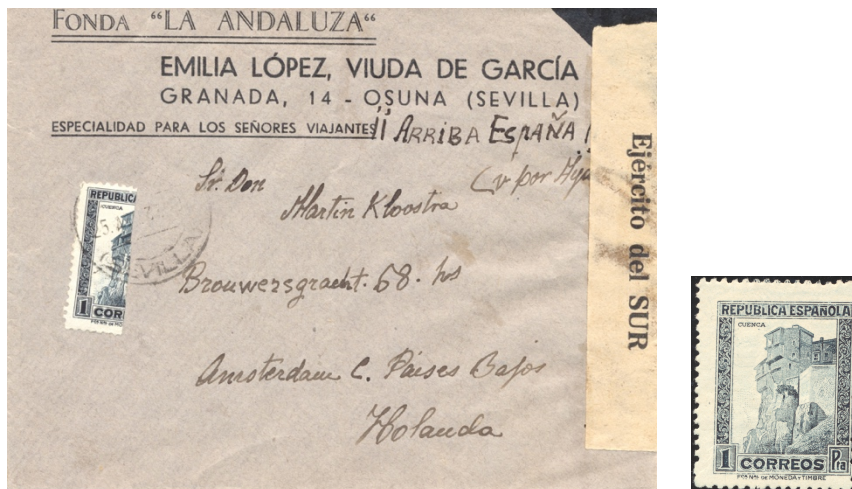

Afb. 46 Halve zegel van 20c (DRB) bij tarief van 10c (Ed.679f)

Het gefragmenteerd gebruik van de expressezegel als frankeerzegel werd zo vaak toegepast tijdens de Burgeroorlog dat de *Edifil* catalogus dit feit met zoveel woorden vermeldt.[14]

Op 25 april 1937 was ook in Osuna, in de provincie Sevilla, de bodem van de postzegelkist in zicht. Voor de brief naar Nederland in afbeelding 47 was 50 céntimos port verschuldigd, en die werden voldaan met de linkerhelft van de 1 peseta zegel afkomstig uit de tweede 'Españoles ilustres' serie, die reeds vijf jaar eerder was verschenen. De weduwe García, die een pension dreef speciaal voor handelsreizigers, heeft er met de hand een van dubbele uitroeptekens voorziene nationalistische hartekreet aan toegevoegd. Was dat ter compensatie van het op het zegelfragment nog leesbare woord 'REPUBLICA', of wilde ze soms de censor gunstig stemmen?

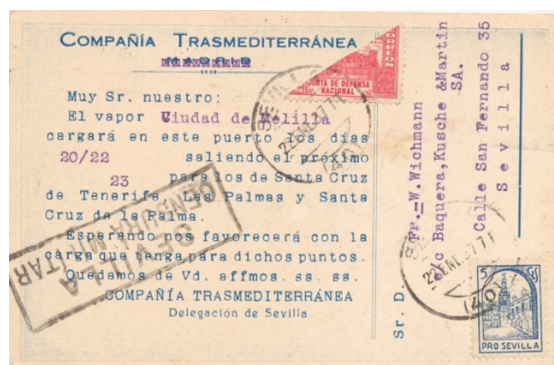
Afb. 47 Halve zegel van 1p (VL) bij tarief van 50c (Ed.673f)

Nog in mei 1937 moest in Sevilla, toen al tien maanden in nationalistische handen, een beroep worden gedaan op het fragmenteren van republikeinse uitgiften. Op het lokale briefje in afbeelding 48 zit, naast de obligate liefdadigheidszegel van 5 céntimos, een half exemplaar van de 60 céntimos uit de tweede serie 'Beroemde Spanjaarden'. Waarom deze zegel is gebruikt voor een lokaal stuk is mij niet geheel duidelijk. Het officiële tarief daarvoor was sinds 1920 15 céntimos. In het republikeinse deel van het land was het tarief op 1 april 1937 verhoogd tot 25 céntimos, maar daar trok men zich in het nationalistische kamp natuurlijk niets van aan, als het überhaupt al bekend was. Daar werd dit tarief pas eind 1938 verhoogd, en wel tot 20 céntimos. Kennelijk is hier dan ook het binnenlandse tarief toegepast, dat sinds 1931 inderdaad 30 céntimos bedroeg. We zien verder weer dubbele uitroeptekens rond de nationalistische leuzen, nu in stempelvorm.

Afb. 48 Halve zegel van 60c (DRO) bij tarief van 15c (Ed.672f)

Er werd dus in de door de nationalisten beheerste steden en dorpen nog geruime tijd een beroep gedaan op de voorraden republikeinse zegels, al of niet in opgesplitste vorm. Toch waren er inmiddels ook buiten Granada zegels verschenen. De eerste serie zag het licht in het noordelijke Burgos, dat zich ook reeds vanaf het prille begin bij de opstand had aangesloten. Enkele waarden daarvan kwamen reeds in najaar 1936 beschikbaar, onder auspiciën van de lokale *Junta de Defensa*, waaronder die voor de twee meest voorkomende tarieven: 30 céntimos (brief) en 15 céntimos (kaart). Binnen een half jaar verschenen in totaal niet minder dan 13 waarden, lopend van 1 céntimo tot 10 peseta's. De meeste zegels tonen bekende bouwwerken in door de nationalisten inmiddels beheerste steden. Daarnaast zijn er de traditionele ongetande krantenzegel van 1 céntimo en een drukwerkzegel van 2 céntimos. Ook aan deze zegels ontstonden al snel tekorten. Van vier waarden – 2, 10, 30 en 60 céntimos – wordt door de *Edifil* dan ook gehalveerd gebruik vermeld. De 30 céntimos lijkt tevens gesignaleerd te zijn in driedeling. In afbeelding 49 treft men een kaart van een scheepvaartmaatschappij met een kantoor in Sevilla, gestuurd op 22 januari 1937. De zegel van 15 céntimos uit dezelfde serie was kennelijk niet beschikbaar, dus werd de 30 céntimos diagonaal gecoupeerd.

Afb. 49 Halve zegel van 30c (DRO) bij tarief van 15c (Ed.808Af)

De linker bovenhelft van dezelfde zegel treffen we aan op de envelop in afbeelding 50. Hij is in maart 1937 verstuurd binnen Huelva, dus 15 céntimos was genoeg. De zegel vormt een aardig duo met de linker onderhelft van de 10 céntimos liefdadigheidszegel. De geadresseerde is dezelfde van afbeelding 44, dus we mogen aannemen dat beide stukken uit diens collectie stammen.

Afb. 50 Halve zegel van 30c (DLB) bij tarief van 15c (Ed.808f)

Deze serie, die te boek staat als de eerste permanente serie van het nationalistische regime, bleef frankeergeldig tot in 1944. Hij werd echter al snel, in januari 1937, opgevolgd door een tweede serie, nu met afbeeldingen van de nationalistische iconen *El Cid* en *Isabel la Católica*. Ook deze serie werd in Burgos vervaardigd. Met 18 zegels en 15 verschillende frankeerwaarden tussen 1 céntimo en 10 peseta's is dit een van de langste Spaanse series ooit. Een vroeg gebruik treft men in afbeelding 51. Dit is een per expresse stuk uit San Sebastian naar het Franse Laval, verzonden op 3 februari 1937. We zien de zegels van 20 en 40 céntimos plus het exemplaar van 1 peseta, alle met het portret van de eerste Spaanse vorstin. Daar is nog een halve zegel van 10 céntimos met *El Cid* aan toegevoegd. Het totaal is 1,65 peseta, waar mijns inziens 50c + 1p = 1,50 peseta genoeg zou zijn geweest.

Afb. 51 Halve zegel van 10c (DLB) bij totaal van 1,65p (Ed.817f)

Op de lokale brief uit Vigo in afbeelding 52, die op 11 februari 1937 werd gepost, zit een paartje van de zojuist verschenen 5 céntimos met *El Cid*. Ter completering van het tarief van 15 céntimos treffen we, opmerkelijk genoeg, een gehalveerde zegel van 10 céntimos uit de *Vaquero II* serie uit 1930. De beoogde 15 céntimos uit de nieuwe serie, wederom met Isabel erop, kwam enkele weken later uit.

Afb. 52 Halve zegel van 10c (DLB) bij tarief van 15c (Ed.492)

Waarom hier niet drie exemplaren van de 5 céntimos zijn opgeplakt is mij een raadsel. Wellicht was die halve zegel een restant uit de tijd dat geen zegels voorradig waren, en hield men opruiming onder de overgebleven 'halfjes'. Overigens was de frankeergeldigheid van de *Vaquer*-serie officieel al twee jaar verlopen, maar daar trok men zich in het nu weer monarchistisch georiënteerde Vigo ongetwijfeld weinig van aan. Deze brief lijkt mij overigens geen filatelistisch maakwerk: de envelop is geopend en tevens voorzien van twee perforatiegaten met oog op archivering. De *Edifil* vermeldt als eerder gesteld het gefragmenteerd gebruik van de *Vaquer II* serie niet, dus is dit weer eens een gevalletje van 'no catalogado'.

Op de Canarische eilanden waren eind mei 1937 al zegels gearriveerd van de tweede nationalistische serie, maar er waren ook nog voorraden republikeinse zegels. Op de brief in afbeelding 53, die op 24 mei verstuurd werd, zien we voorbeelden van beide. Er zijn zegels van 5 en 10 céntimos met *El Cid*, en ook twee zegels van dezelfde denominatie uit de derde serie Beroemde Spanjaarden. Men kon zich kennelijk niet permitteren om die laatste ongebruikt te laten, hetgeen leidde tot een dergelijke 'mengfrankering'. De totale 30 céntimos was genoeg voor het versturen van de brief van Las Palmas naar het aanpalende Puerto de la Luz. Hij moest echter ook nog aangetekend worden verzonden, zoals te zien is aan de met de hand geplaatste nummering R-13. De toeslag daarvoor bedroeg 20 céntimos, en die werd op nogal oneigenlijke wijze voldaan middels de reeds eerder getoonde expressezegel, die hier dus in weer een andere rol fungeert, niet opgemerkt door de catalogus. Tenslotte moest nog 5 céntimos toeslag worden betaald voor het goede doel. Daarvoor werd een *Beneficencia* zegel van 10 céntimos geofferd. Ook die werden dus veelal gehalveerd, zoals we al eerder zagen.

Afb. 53 Halve *Beneficencia* zegel van 10c (DLO) bij tarief van 5c (Ed.BEN2)

Postzegels waren er kennelijk genoeg in Sevilla, op 17 juli 1937, toen een personeelslid van de firma Hafner de brief in afbeelding 54 ter verzending aanbood op het postkantoor. Hij was gericht aan de directeur zelf, die zich op dat moment kennelijk in Tanger bevond. Op 1 april waren de tarieven in het republikeinse gebied verhoogd, maar in de *Estado Español* golden nog de vooroorlogse tarieven. Dus voor dit stuk was 30 briefporto + 30 aantekenen = 60 céntimos verschuldigd. We zien hier vijf verschillende waarden van de tweede serie bijeen. Om te beginnen drie complete zegels: $2 \times 20 + 10 + 5 = 55$ céntimos. De laatste 5 céntimos werden bijeengesprokkeld middels een blokje van vier van de 1 céntimo krantenzegel plus een halfje van de 2 céntimos. Gezien de aanwezige zegels had dat bedrag ongetwijfeld zonder knippen tot stand kunnen komen. Er worden wel vaker stukken met ditzelfde briefhoofd aangeboden, waaruit zou kunnen worden opgemaakt dat de heer Hafner zijn personeel op het hart had gedrukt vooral creatief te werk te gaan bij het frankeren van post aan de diverse vestigingen van het bedrijf. Kennelijk was hij filatelist. Verder staat de hier bijgeplakte liefdadigheidszegel met het portret van wijlen de fascistische jeugdleider José Antonio Primo de Rivera te boek als *No Expendido*, maar hij is hier toch onmiskenbaar mee op de post gegaan. Stukje propaganda waarschijnlijk.

Afb. 54 Halve zegel van 2c (DLB) bij tarief van 60c (Ed.815f)

Getuige het adresbandje in afbeelding 55 kreeg de persattaché van het nationalistische regime in Hamburg zijn exemplaar van het dagblad 'El Pueblo Gallego' via de diplomatieke kanalen toegestuurd. Het daartoe overeengekomen posttarief was kennelijk 15 céntimos. En die zitten hier opgeplakt in de vorm van anderhalf maal een exemplaar van de El Cid zegel van 10 céntimos.

Afb. 55 Anderhalve zegel van 10c (DROC) bij tarief van 15c (Ed.817f)

En waarom zouden er geen postzegelverzamelaars zijn geweest onder de nationalistische generaals? Afgezien van de brief aan Queipo de Llano in afbeelding 41 vond ik ook het enveloppe in afbeelding 56. Het is op 15 maart 1937 binnen Ronda gestuurd aan generaal Varela, die zojuist was benoemd tot commandant van de 75e divisie van het opstandige leger. Om aan het lokale tarief van 15 céntimos te voldoen werd de 30 céntimos uit de zojuist verschenen tweede nationalistische serie gehalveerd, hetgeen de arme Isabel de kop kostte. Zoals eerder opgemerkt zou een maand later een zegel van 15 céntimos in hetzelfde ontwerp verschijnen, te laat dus ook voor deze zending. De afzender geeft ruim baan aan zijn enthousiasme voor het leger, en dat zal de generaal op prijs hebben gesteld.

Afb. 56 Halve zegel van 30c (DRO) bij tarief van 15c (Ed.823f)

Na deze tweede serie komt een stroom van nationalistische uitgaven op gang. Tussen december 1937 en juli 1938 zien nog zo'n 50 zegels het licht, waarbij vier velletjes. In augustus 1938 verschijnt de eerste zegel van een serie van zes in een gewijzigd ontwerp van de Isabel zegel uit de tweede serie. Dat is een 30 céntimos, het op dat moment nog geldende brieftarief. Op 10 november zou dat 40 céntimos worden, en het zakelijk tarief ging op die dag van 15 naar 30 céntimos. Toen

croegbaas Emilio Estrada, zo te zien een overtuigd nationalist, op 12 november een stuk met 'Papeles de Negocios' aan zijn wijnleverancier in Jerez de la Frontera stuurde had hij dan ook 30 céntimos moeten plakken. Die zegel was inmiddels beschikbaar in het kleine Herrera. Maar de nieuwe tarieven waren er kennelijk nog niet doorgedrongen, want op het postkantoor werd besloten dat 15 céntimos genoeg was. De corresponderende zegel uit de eerder verschenen Fernando serie was kennelijk niet meer voorradig, dus werd een Isabel van 30 céntimos gehalveerd, waar in feite de hele zegel had moeten worden gebruikt. De censor zetelde in het nabijgelegen, iets grotere Estepa.

Afb. 57 Halve zegel van 30c (DLO) bij tarief van 15c (Ed.857f)

Precies een week later, op 19 november 1938, stuurt dezelfde Estrada een brief in een identieke envelop aan hetzelfde adres in Jerez. Zo te zien in afbeelding 58 ontbreekt ditmaal een aantekening dat het om een zakelijk document ging, dus was het tarief voor een gewone brief op zijn plaats. Een Isabel zegel van 40 céntimos was in oktober verschenen, maar in Herrera nog niet bezorgd. Wel waren er, zoals we zagen, zegels van 30 céntimos. Omdat men 10 céntimos tekortkwam was halvering in dit geval niet de oplossing en moest overgegaan worden tot driedeling. Dat was een operatie die wat lastiger op het oog kon worden uitgevoerd, maar heeft kennelijk toch voldoende vaak plaatsgevonden om vermelding in de catalogus te verdienen.

Afb. 58 Een-derde zegel van 30c (TVL) bij tarief van 40c (Ed.857fa)

In dezelfde serie verscheen een zegel van 20 céntimos in februari 1939, maar die was niet aanwezig op het postkantoor van Isla Cristina toen op 29 juni van dat jaar de kaart in afbeelding 59 werd verstuurd naar Barcelona. Vandaar de gehalveerde zegel van 40 céntimos. De oorlog is dan al enkele maanden voorbij. Op de kaart verzoekt afzender Augusto Herencia om een betalingsregeling voor schulden die hij bij de ontvanger heeft. Hij stelt dat hij zojuist is afgezwaaid uit 'Ons Glorieuze Leger'. Of de ontvanger in het nog tot voor kort republikeinse Barcelona door die omschrijving toeschietelijker zal zijn geworden is overigens de vraag.

Afb. 59 Halve zegel van 40c (DRO) bij tarief van 15c (Ed.858f)

Op de Isabel serie volgden gedurende de oorlog nog drie nationalistische uitgiften: een expressezegel, de beide *Lepanto*-blokjes en een *Pro Tuberculosos* zegel. Van geen daarvan is gefragmenteerd gebruik bekend geworden.

Op 1 april 1939 kwam een einde aan de Spaanse Burgeroorlog, en werden alle uitgiften van de Republiek door het nieuwe bewind ongeldig verklaard. Waar handelaren geen interesse in toonden werd grotendeels vernietigd. Een klein deel verdween in het postaal archief, waaronder een aantal zegels van de *Montserrat* serie van 1931 en van de *Homenaje al Ejército Popular* van 1938.

6. 'Usado fraccionado' na de Burgeroorlog

Toen de strijd tussen republikeinen en nationalisten ten einde was, op 1 april 1939, kwam ook het gebruik van zegels uitgegeven door de Republiek definitief ten einde. Ze werden te koop aangeboden aan de handel; waar deze geen interesse in toonde werd vernietigd. Dat betekende kennelijk niet dat er overal direct voldoende exemplaren van de onder nationalistische vlag verschenen uitgiften beschikbaar waren. De in afbeelding 60 aan te treffen brief werd op 8 mei 1939 gestuurd naar Barcelona. Hij is gefrankeerd met anderhalf paartje van de in augustus 1938 verschenen 30 céntimos zegel uit de serie met *Isabel la Católica*, die we reeds in de vorige aflevering tegenkwamen, en die als permanente uitgifte bedoeld was. De plaats van verzending is helaas onleesbaar, maar die lag vermoedelijk in recent republikeins gebied, want er is een tarief van 45 céntimos gerekend. Het brieftarief in het nationalistische deel was op 10 november 1938 vastgesteld op 40 céntimos, en dat zou nog tot 1946 zo blijven. In de *Isabel* serie was daarvoor zelfs een aparte zegel opgenomen.

Afb. 60 Anderhalve zegel van 30c (DROC) bij tarief van 40c (Ed.857f)

De *Edifil* catalogus vermeldt het gehalveerd gebruik van de 20, 30 en 40 céntimos van deze *Isabel la Católica* serie, alsmede een drieweg splitsing van de 30 céntimos, die we in de vorige aflevering reeds zijn tegengekomen (afbeelding 56). Gezien de tariefswijzigingen en de verschillen met de republikeinse tarieven leverde dit aanvankelijk volop gelegenheid voor verwarring en vergissingen, zoals moge blijken uit de bedragen in tabel 3. Maar de posttarieven zullen niet het enige zijn geweest waaraan de republikeinen voortaan zouden moeten wennen, en waarin velen in de door de nationalisten veroverde gebieden hun reeds waren voorgegaan.

TYPE TARIEF	VOORORLOGS (1935)	REPUBLIEK (1938)	NATIONAAL (1938-1941)	VERSCHIL NAT-REP
BRIEF LOKAAL	0,15	0,25	0,20	-0,05
BRIEF BINNENLAND	0,30	0,45	0,40	-0,05
BRIEF BUITENLAND	0,50	1,25	0,70	-0,55
KAART BINNENLAND	0,15	0,25	0,20	-0,05
KAART BUITENLAND	0,30	0,75	0,45	-0,30
DRUKWERK LOKAAL	0,05	0,10	0,05	-0,05
DRUKWERK BINNENLAND	0,05	0,05	0,02	-0,03
DRUKWERK BUITENLAND	0,05	0,25	0,15	-0,10

Tabel 3. Nationale tarieven per 1 april 1939

Reeds vier weken na het einde van de Burgeroorlog verscheen de eerste permanente serie met het portret van *caudillo* Franco. Twee waarden daarvan, de 20 en 40 céntimos, komen gefragmenteerd voor. Die 20 céntimos was kennelijk niet voorradig in Baena (Córdoba) toen op 17 januari 1940 de kaart in afbeelding 61 naar Málaga werd verstuurd. Dus moest een exemplaar van de 40 céntimos eraan geloven.

Afb. 61 Halve zegel van 40c (DRB) bij tarief van 20c (Ed.870f)

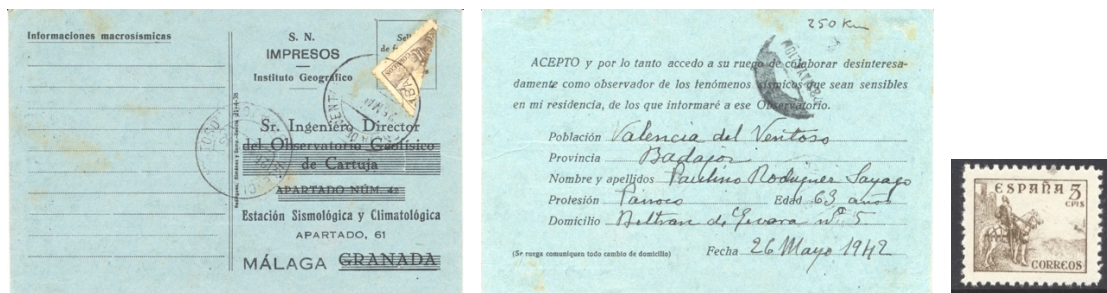
Nog in december 1939 verschijnen de eerste exemplaren van een tweede uitgifte van de *Franco*-serie, ditmaal vervaardigd in offset druk in plaats van lithografie. De waarden waaruit de beide series zijn opgebouwd overlappen in hoge mate. Er komen echter enkele lage waarden bij: 5, 10 en 15 céntimos. Voor het stuk drukwerk van Tarifa naar Barcelona in afbeelding 62 was 2 céntimos voldoende. Een heruitgave van de cijferzegel met die waarde uit 1937 verscheen in april 1940, maar was op de 29e van die maand kennelijk nog niet voorradig in Spanje's meest zuidelijke stad. Daarom werd een zegel van 5 céntimos uit de nieuwe permanente reeks gehalveerd. Een halfje te veel dus. Hoe dit boekhoudkundig werd afgehandeld is mij niet geheel duidelijk. De catalogus vermeldt overigens het gebruik van de 5 céntimos, naast dat van de 10, 20, 40 en 50 céntimos, 'por la mitad de su valor', dus dit zal wel veel vaker zijn gedaan. De geadresseerde is de *Editorial 'El gato negro'*, uitgever van populaire werkjes, zoals strips. Een jaar eerder had men de naam van de zaak veranderd in '*Bruguera*', maar ik neem aan dat deze brief desondanks is bezorgd.

Afb. 62 Halve zegel van 5c (DLB) bij tarief van 2c (Ed.919f)

De kaart in afbeelding 63 plaatst mij enigszins voor een raadsel. Op de achterzijde treffen we een voorgedrukte tekst, gericht aan de geofysische dienst in Málaga. De afzender kan zijn adresgegevens invullen en daarmee aangeven dat hij deze dienst om niet ('*desinteresadamente*') op de hoogte zal houden van voorkomende seismische verschijnselen in zijn woonplaats. De inzender van deze kaart was woonachtig in Valencia del Ventoso, in de provincie Badajoz. De datum van

verzending is 26 mei 1942. Aan de adreszijde staat in het vierkantje voor de postzegel een grotendeels onzichtbare tekst, die ongetwijfeld iets meedeelt over de wijze van frankeren. Nog net leesbaar is 'Sello de f(ranqueo?)' ('Frankerzegel'). Het ligt voor de hand dat dit minder zal zijn geweest dan het standaardtarief van 20 céntimos voor een kaart. De 2½ céntimos die het resultaat is van een half exemplaar van de 5 céntimos *El Cid* zegel die hier is opgeplakt doet vermoeden dat men de kaart kon frankeren als binnenlands drukwerk', het laagste tarief. Het gebruikte exemplaar blijkt bij nadere beschouwing het type II zonder de drukkersnaam ('*sin pie de imprenta*') uit 1939 te zijn, en niet het in 1940 heruitgegeven exemplaar. Gehalveerd gebruik van die recentere zegel wordt overigens niet vermeld in de catalogus.

Afb. 63 Halve zegel van 5c (DRO) (Ed.816f)

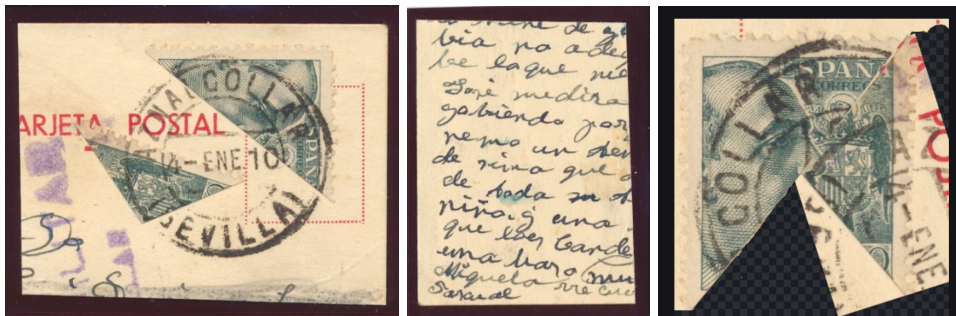
Op de laatste dag van 1943 wordt uit Molinicos in de provincie Albacete de brief gestuurd die te vinden is in afbeelding 64. Het tarief voor een binnenlandse brief tot 20 gram was op dat moment nog steeds 40 céntimos. Deze brief was kennelijk zwaarder, dus moest 10 céntimos extra worden betaald. Dat is hier gedaan door het bijplakken van een halve zegel van 20 céntimos uit de tweede permanente *Franco*-serie, de versie zonder de naam van de ontwerper Sánchez Toda. Het was vanuit het perspectief van deze verzamelaar aardiger geweest als dat halve exemplaar aan die twee soortgenoten vast was blijven zitten. Maar dat knipt natuurlijk wel wat lastiger.

Afb. 64 Halve zegel van 20c (DLO) bij tarief van 50c (Ed.922f)

Tien dagen later, op 10 januari 1944, stuurt iemand een blanco briefkaart uit Aznarcóllar in de provincie Sevilla. Kennelijk had een vorige eigenaar van dit stuk niet voldoende ruimte in zijn album, want slechts de rechterbovenhoek is ervan

afgeknipt en bewaard. Voor- en achterzijde van het fragment zien er echter overtuigend uit, zoals te zien in afbeelding 65. We zien een half exemplaar van de 40 céntimos uit de tweede *Franco*-serie. Het overblijvende halfje is opnieuw in tweeën geknipt, en een van die twee helften is erbij geplakt. Het totaal komt dus op 30 céntimos. Een dergelijke waarde is niet voorzien in de serie. Voor dat jaar gelden drie kaarttarieven: lokaal 15, nationaal 20 en internationaal 45 céntimos. Aannemende dat de kaart naar een andere Spaanse plaats verzonden werd, had die halve zegel dus volstaan. Het is mij niet duidelijk waarom dat kwart zegeltje er nog bijgeplakt is, maar het is vrijwel zeker afkomstig van het oorspronkelijke complete exemplaar, zoals de reconstructie aantoont. Fragmenten van een kwart zegel worden niet genoemd in de catalogus; ik gebruik de code Q(uarto) R(echts).

Afb. 65 Halve en kwart zegel van 40c (DLB,QR) bij tarief van 30c (Ed.925f)

Voor zover ik kan zien is de *Franco*-serie van 1940 de laatste waarvan de *Edifil* catalogus gefragmenteerd gebruik opneemt. Vanaf 1945 zijn er regelmatig tariefswijzigingen, en de permanente series met steeds een ander portret van Franco volgen elkaar snel op. Kennelijk was de dictator steeds snel uitgekeken op zijn eigen fysionomie. Daarnaast verbeteren ook de economische en logistieke omstandigheden in het naoorlogse Spanje, zodat de kans op zegeltekorten op de grotere en kleinere postkantoren gestaag afneemt. Daarmee verdwijnt uiteraard de noodzaak tot het fragmenteren van zegels. Wellicht moet het gebruik van fragmenten ter completering van het verschuldigde bedrag na 1945 daarom nog wat vaker als filatelistisch gemotiveerd worden gezien.

Toch treft men ook daarna nog gehalveerde exemplaren aan op stukken die er regulier uitzien, zoals bij de brief naar Málaga in afbeelding 66. Het geldende binnenlandse brieftarief was sinds 1 januari 1947 50 céntimos, en daarvoor was een zegel voorzien in de beide permanente *Franco*-series van 1948 en de vernieuwde serie van 1949. Geen daarvan was op 13 februari 1951 kennelijk voorradig in Coria (Cáceres), noch zegels van 5 en 10 céntimos als aanvulling op de 40 céntimos die er klaarblijkelijk wel was. Dus werd nog een half exemplaar van die laatste zegel toegevoegd. Of de afzender die 10 céntimos te veel inderdaad heeft neergeteld vermeldt het verhaal niet. Een brief zwaarder dan 20 gram zou overigens 1 peseta porto hebben vereist.

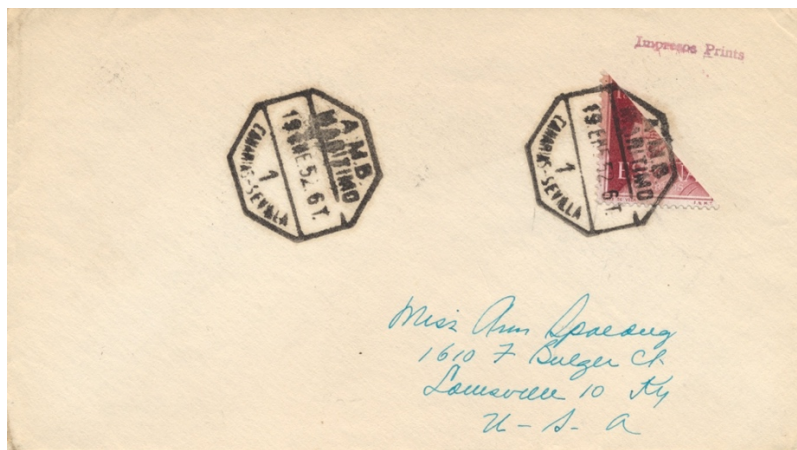
Afb. 66 Halve zegel van 20c (DRO) bij tarief van 50c (Ed.1027)

Eveneens opmerkelijk is het fragment in afbeelding 67. Het is een deel van wat vermoedelijk een groot-formaat envelop is geweest. Deze werd gestuurd vanuit Cilleros naar Valencia de Alcántara, beide in de provincie Cáceres. We zien een exemplaar van 50 céntimos en een gehalveerde 25 céntimos, een uit elk van de twee kortlevende series uit 1948. De stempeldatum is waarschijnlijk 28 februari 1951. Het brieftarief tot 20 gram was 50 céntimos tot aan 1954. Ik neem aan dat de bedoeling was 10 céntimos extra bij te plakken, want een halve céntimos komt in geen enkel tarief voor. In de beide betreffende series is geen plaatsje ingeruimd voor een zegel van 10 of 20 céntimos, dus dan is 25 céntimos de dichtstbijzijnde kandidaat voor halvering. Was het stuk zwaarder dan 20 gram, en dan was het tarief reeds sinds 1947 1 peseta. Maar voor die tijd gold een opslag van 10 céntimos per extra gewichtsklasse, dus mogelijk hanteerde men in Cilleros nog steeds het oude tarief.

Afb. 67 Halve zegel van 25c (DLO) bij tarief van 60c (?) (Ed.1024)

Zijn het vrijwel steeds zegels uit de langlopende series die voor fragmentatie werden gebruikt, in afbeelding 68 zien we een schaars gebruik van een zegel uit een gelegenheidsserie. Het betreft de 10 céntimos met het portret van toneelschrijver Lope de Vega, uit de serie 'Literatos' van 1950. Van geen van de vier zegels uit deze serie is gefragmenteerd gebruik bekend. Het briefje draagt de afstempeling 'Ambulancia Maritimo', afkomstig van het varende postkantoor aan boord van de veerdienst tussen de Canarische eilanden en Sevilla. De envelop heeft de opdruk 'Impresos', en het drukwerk tarief was op 19 januari 1952 inderdaad 5 céntimos. Het stuk heeft zijn weg naar de eindbestemming in Kentucky (U.S.A.) mogelijk in de bagage van een Amerikaanse toerist vervolgd, en niet langs postale weg, want in het laatste geval had er nog 65 céntimos meer moeten worden geplakt.

Afb. 68 Halve zegel van 10c (DLO) bij tarief van 5c (Ed.1072)

In 1955 verscheen een permanente serie in de vorm die tot de dood van de dictator in 1975 gelijk zou blijven. Deze eerste uitgifte bestond uit niet minder dan 20 waarden, die alle tussen 14 februari 1955 en 24 april 1956 beschikbaar kwamen. Daarvan lagen er tien tussen 10 en 80 céntimos. Toch bleek op het postkantoor in Setenil (Cádiz) de meest voor de hand liggende manier om op 15 maart 1960 aan het reguliere tarief van 1 peseta te voldoen het halveren van een zegel van 2 peseta's. De uitgifte van een herdruk van de oranje 1 peseta, nu met 'pie de imprenta' FNMT-B kwam voor Setenil de las Bodegas dan ook twee weken te laat.

Afb. 69 Halve zegel van 2p (DLO) bij tarief van 1p (Ed.1158)

En zelfs in 1963 duiken er nog zegelfragmenten op. In dat jaar werd op 2 december de volstrekt zakelijk aandoende brief in afbeelding 70 aangetekend verstuurd van Los Santos de Maimona (Badajoz) naar Madrid. Tussen 1959 en 1966 was 1 peseta porto verschuldigd voor een brief tot 20 gram, plus 1,50 peseta voor het aantekenrecht. Dat is hier keurig voldaan. Ondanks de 14 verschillende waarden onder de 2 peseta's die de complete serie te bieden had was er ter plekke kennelijk weinig andere keus en moest er een 1 peseta zegel worden gehalveerd. Ook die vier zegels van 25 céntimos waren kennelijk de allerlaatste. Of wilde de ambtenaar in kwestie van dat halfje af?

Afb. 70 Halve zegel van 1p (DRO) bij tarief van 2,50p (Ed.1153)

Als reeds eerder opgemerkt: de catalogus stopt met het opnemen van gefragmenteerde zegels bij de *Franco*-serie van 1939. De laatstverschenen zegels met een f-notering zijn de 20, 40 en 50 céntimos van deze reeks uit januari 1940 (Ed.922/925/927f). Zoals we gezien hebben duikt het verschijnsel daarna, zij het sporadisch, nog op, met zelfs niet-filatelistische stukken als getuige. Net zomin als er documentatie lijkt te zijn die het gebruik van gesplitste zegels ooit officieel zou hebben gesanctioneerd, verscheen er op enig moment een oekaze van hogerhand die het gebruik ervan daadwerkelijk zou hebben verboden. Kennelijk wordt dit toch overgelaten aan de discretie van de behandelende postbeambte, of wellicht zelfs de afzender.

En het is nooit te laat om van een postale nood een filatelistische deugd te maken. Jesús Rodríguez stuurde op 7 december 2007 de brief in afbeelding 69 met de kerstgroet '*Feliz Navidad*' aan zijn vriend Joan Molina in Barcelona. Aan die groet, die op het postkantoor geschreven moet zijn, voegt hij de opmerking toe 'ondanks de schaarste aan zegels'. Er was nog wel een gelegenhedszegel uit 2006 van €0,29, het tarief van dat jaar. Maar dit was op 1 januari 2007 met €0,01 verhoogd. Kennelijk waren er ook geen zegels van €0,01, of een exemplaar van de in januari 2007 uitgekomen €0,30, alleen eentje van €0,02 met koning Juan Carlos I, die eraan moest geloven.

Afb. 71 Halve zegel van €0,02 (DRB) bij tarief van €0,30 (Ed.4048)

Dit is het meest recente voorbeeld van een gefragmenteerde zegel dat ik heb kunnen vinden. Maar niets wijst erop dat het de laatste der gehalveerde postale Mohicanen zal blijken te zijn. Dus dit verhaal is nog niet voltooid.

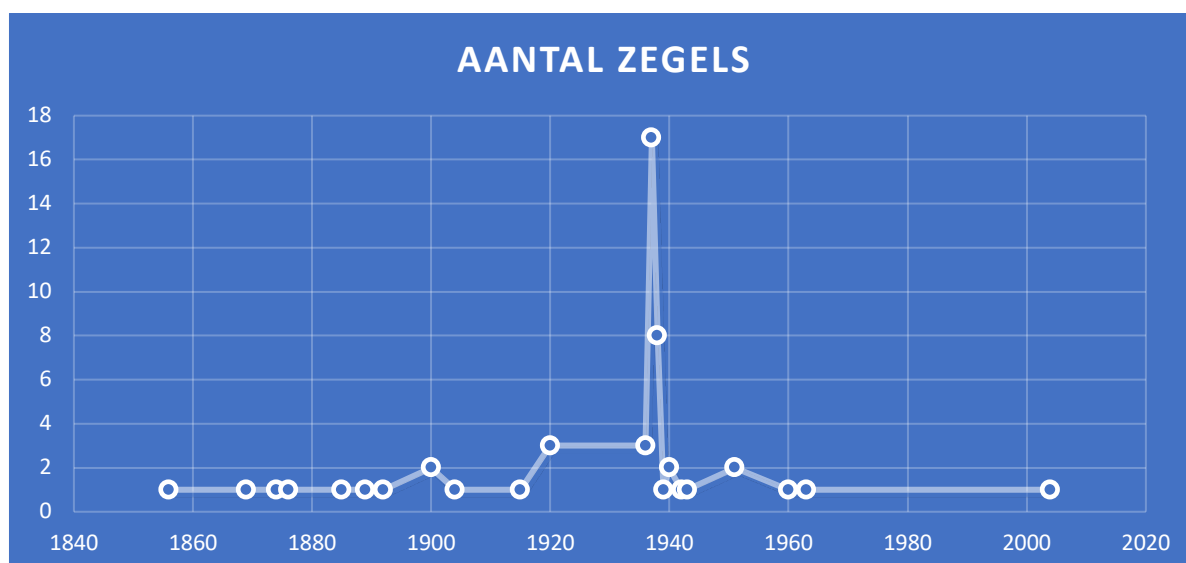
7. Enkele achterliggende aspecten van het opsplitsen

In de loop van de postale geschiedenis zijn loketbeambten in een aantal landen ertoe overgegaan om zegels te fragmenteren wanneer exemplaren van een benodigde frankeerwaarde niet voorradig waren. Meestal kwam dit neer op het halveren van een zegel van het dubbele van de gezochte waarde. Maar ook verdere opsplitsingen komen voor, tot zesdeling aan toe. In sommige landen werd deze procedure officieel toegestaan, in andere gedoogd. Het maakte voor de kas immers niets uit, en men kon de klant direct van dienst zijn in plaats van de verzending op te schorten. In veel gevallen kon dat immers uiterst ongewenste gevolgen hebben, bijvoorbeeld in het geval van spoedbestellingen en overlijdens- en condoleanceberichten. Het is de vraag of soms ook verzenders van poststukken zelf de schaar ter hand hebben genomen, maar dan liep men uiteraard het risico dat het stuk geweigerd zou worden. Dit zal naar ik aanneem dus slechts in zeer beperkte mate gebeurd zijn. In de meeste gevallen zal het een postbeampte zijn geweest die ertoe overging, zij het wellicht soms op verzoek van een verzender met filatelistische intenties.

Zoals we in de vier voorgaande afleveringen hebben gezien is in Spanje gedurende langere tijd gebruik gemaakt van deze methode om tot het juiste portobedrag te komen. Ik zal hier wat dieper ingaan op enkele aspecten van dit gebruik.

7. 1 Hoe verliep het fragmenteren van zegels door de tijd heen?

De eerste, incidentele voorbeelden van het opsplitsen van zegels zijn al te vinden rond 1860. Kijken we naar de stempeldata op de zegels die in de eerdere afleveringen werden getoond, dan wordt duidelijk dat er relatieve pieken zijn aan het einde van de negentiende eeuw en in de vroege jaren van de twintigste. Tussen 1920 en 1930 vinden we weinig gebruik van de methode, maar een absoluut hoogtepunt wordt bereikt in de jaren kort voor en tijdens de Burgeroorlog. Daarna neemt het verschijnsel snel af en verdwijnt de facto uit beeld na 1960. Afbeelding 72 toont een grafische weergave van de verdeling van de eerder besproken stukken over een periode van ongeveer 100 jaar, met een recente uitschieter in deze eeuw.

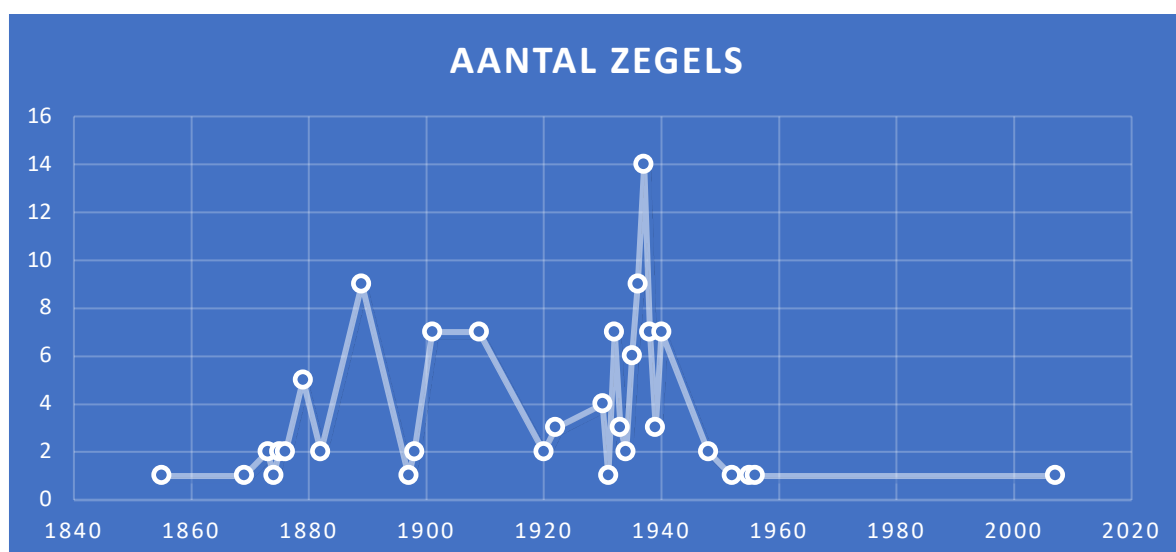
Afb. 72 Getoonde voorbeelden van gehalveerde zegels 1860-2004

Een steekproef die gebaseerd is op zo'n beperkt aantal poststukken kan uiteraard niet representatief geacht worden voor het gebruik van gefragmenteerde zegels door de tijd heen. Om een betrouwbare schatting van dat laatste te verkrijgen is een groot aantal stukken nodig, ontleend aan een langdurige, systematische inventarisatie van het aanbod, eventueel gekoppeld aan een flink gevulde geldbuidel. De enige mij bekende studie waarin daartoe een poging wordt gedaan is Sitjà Prats (s.d.). Ik kom daarop zo dadelijk nog terug. Daarbij dient naast de zegels zelf een studie van plaats en datum van de afstempelingen centraal te staan. Wil men een indruk krijgen van de schaal waarop dit gebruik zich heeft voorgedaan, dan zullen de aldus vergaarde gegevens tevens moeten worden afgezet tegen het complete postverkeer in de betreffende periode op de relevante locaties. Dit gaat mijn verkenning hier volstrekt te boven. Het valt te betwijfelen of een betrouwbare benadering van deze cijfers überhaupt mogelijk is, omdat we er niet zeker van kunnen zijn dat dergelijke stukken door de tijd heen in min of meer gelijke proporties door verzamelaars zijn bewaard.

Maar ook zonder dergelijke op gelopen poststukken gebaseerde gegevens is wellicht een eerste benadering om zoveel mogelijk informatie bijeen te sprokkelen ten aanzien van alle zegels waarvan min of meer vaststaat dat die ooit gehalveerd zijn gebruikt. Ik ga uit van de volgende gegevens. Een compleet overzicht is te vinden in Appendix I.

- de 68 frankeerzegels die volgens de *Edifil* catalogus in gehalveerde vorm zijn gebruikt, gecodeerd met een 'f' achter het catalogusnummer
- de 19 zegels die zich in mijn collectie bevinden die niet met een 'f' zijn gecatalogiseerd, dan wel getoond in andere publicaties
- de 29 zegels die opgevoerd worden in het overzicht in Sitjà Prats, en die in geen van de twee eerdergenoemde bronnen voorkomen.[15]

Dit zijn in totaal 116 zegels, waarvan er dus vooralsnog 48 een catalogusnotering met een 'f' ontberen. De grafiek in afbeelding 73 geeft een overzicht van deze zegels per verschijningsjaar.

Afb. 73 Aantal gefragmenteerde zegels per jaar van uitgifte (n=116)

Als we afgaan op deze grafiek, en het aantal verschillende uitgiften die in de loop der tijd werden gesplitst, dan lijken er inderdaad drie periodes van verhoogde intensiteit te zijn geweest: 1880-1890, 1900-1915 en 1930-1940. Die kunnen we in de Spaanse context ruwweg relateren aan respectievelijk de koloniale oorlogen, de Eerste Wereldoorlog en de crisistijd gevolgd door de Burgeroorlog. Maar deze cijfers zeggen uiteraard weinig over de *mate* waarin het halveren per zegel plaats vond: elke zegel telt hier slechts voor één. Het zegt ook weinig over de precieze jaren waarin ze gebruikt zijn. Immers, verreweg de meeste zegels die op enige schaal gefragmenteerd zijn toegepast maken deel uit van permanente series met een lange geldigheidsduur. Tabel 4 geeft van dat laatste een indruk.

SERIE	EDIFIL NUMMERS	UITGIFTEDATUM	GELDIG TOT	DUUR IN JAREN
Pelón	213-228	01-10-1889	30-08-1901	12
Cadete	241-255	01-01-1901	11-01-1935	34
Medallón	267-280	15-10-1909	11-01-1935	25
Vaquer I	310-323	01-12-1922	11-01-1935	10
Vaquer II	490-498	01-06-1930	11-01-1935	5
Personajes II	662-675	01-03-1932	31-03-1939	7
Personajes III	681-688	01-04-1933	31-03-1939	6
Personajes IV	732-740	19-07-1936	31-03-1939	3
Junta de Defensa	802-813	17-11-1936	06-04-1944	7
Cid e Isabel	814-831	05-01-1937	25-02-1968	31

Tabel 4. Gebruiksgeldigheid van enkele langlopende series

De uitgiftesituatie in de beide kampen tijdens de Burgeroorlog is dermate complex dat daaraan al helemaal geen recht kan worden gedaan in een eenvoudige grafiek of tabel. Zoals we al in de voorbeelden van afleveringen III en IV hebben gezien is er in die periode sprake van een flink naijlingseffect ten aanzien van het optreden van de fragmenteringen. Ook de catalogus maakt daar bij de relevante uitgiften melding van. Voor de 27 uitgiften uit die periode waarvoor ik over gebruiksgegevens beschik ligt het verschil tussen jaar van verschijnen en van gebruik gemiddeld op 2,3 jaar. Het is ook te verwachten dat er in de eerste tijd dat een serie beschikbaar komt nog weinig behoefte zal zijn aan noodoplossingen, tenzij zekere gezochte waarden acuut ontbreken, zoals na een tariefswijziging.

Bij gebrek aan een werkelijk betrouwbare steekproef van gelopen stukken met opgesplitste zegels is het enigszins hachelijk om uitspraken te doen over de mate waarin het verschijnsel door de jaren heen is opgetreden. Maar we beschikken in elk geval over twee bronnen die ons op het spoor kunnen zetten. In de eerste plaats geeft de catalogus ons van 68 zegels tussen 1876 tot 1940 een 'f' variant met waarde aanduiding. Die laatste zijn uiteraard in de eerste plaats een reflectie van vraag en aanbod bij de handel, en slechts indirect een afspiegeling van de werkelijke aantallen die er in omloop zijn, en verre van een precies beeld van de aantallen die verknipt zijn. In de tweede plaats beschikken we over het overzicht van Sitjà Prats. Dat omvat 54 zegels waarvan aan elk een relatieve zeldzaamheidsindicatie is gegeven die loopt van één ster ('zeer frequent aanwezig; meer dan 100 exemplaren bekend') tot vijf sterren ('uniek exemplaar').

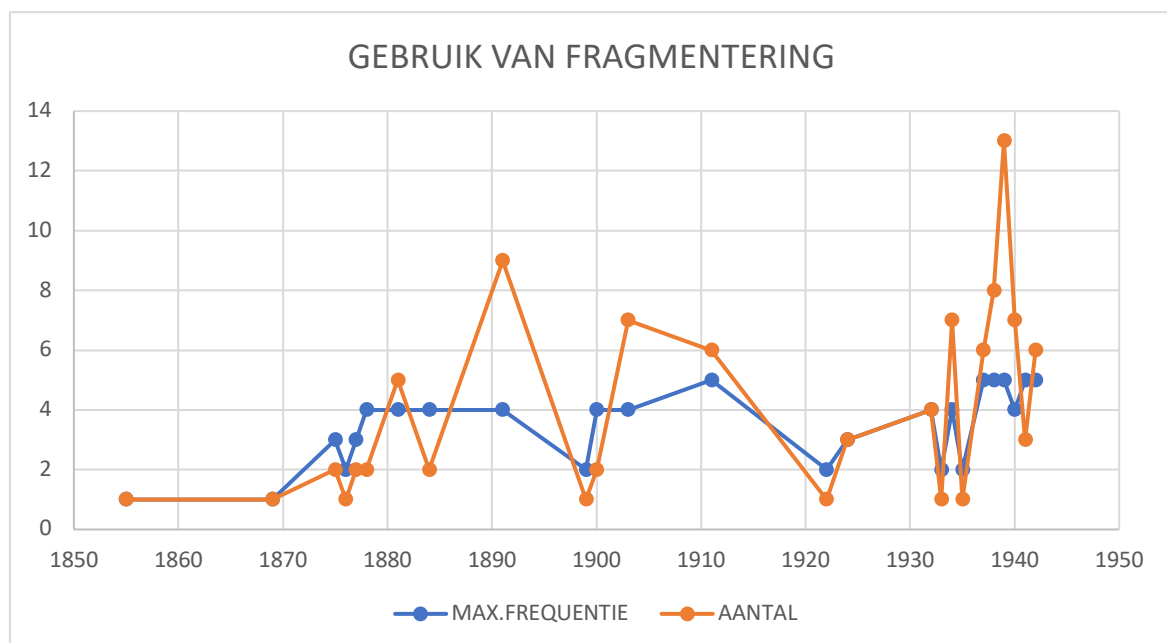
Deze waardering, immers op waargenomen exemplaren gebaseerd, lijkt meer in relatie te staan tot de oorspronkelijke aantallen, alhoewel op deze steekproef ongetwijfeld ook wel het nodige af te dingen valt. Maar het is voor zover mij bekend

het enige beschikbare, min of meer uitgebreide overzicht van echt gelopen stukken met gesplitste zegels. Het oudste dateert uit 1856 en het jongste uit 1937, waarbij moet worden aangetekend dat geen zegels zijn opgenomen van de *Estado Español*. Omdat er voor de 20 zegels waarvoor catalogusnotering en aantal sterren beschikbaar zijn een vrij hoge positieve correlatie blijkt te bestaan, zal ik voor zegels die niet door Sitjà Prats zijn opgenomen de beschikbare cataloguswaarden op gelopen stuk vertalen naar een aantal sterren.[16] Dit geeft ons dan de relatieve schaarsheid van gesplitste zegels die daadwerkelijk zijn gebruikt.

Om de zeldzaamheidsschaal Z om te zetten naar een frequentieschaal F volstaat een simpele transformatie: $F = |Z - 6|$. Verder ga ik weer uit van het jaar van verschijnen van de zegels. Dat heb ik verhoogd met 3, want dat blijkt het gemiddelde aantal jaren verschil tussen het jaar van uitgifte en het gebruik van de gefragmenteerde zegels waarvoor ik over een stempeldatum beschik. De grafiek in afbeelding 72 zou dan ook gezien kunnen worden als een redelijke benadering van het doorsnee gefragmenteerd gebruik in de periode 1855-1940. Voor de goede orde: hoe lager de gemiddelde Z-score in een jaar, hoe frequenter de zegels uit dat jaar zijn waargenomen in doorgeknijpte vorm, dus hoe gewoner het gebruik. Als er meerde kandidaten zijn voor een bepaald jaar heb ik gekozen voor de meest frequente zegel. Het voorkomen van minder frequente zegels in datzelfde jaar bevestigt alleen maar het gebruik van de methode.

Ook hier zien we weer een relatieve toename rond 1890 en 1910, en een absolute piek in de periode 1935-1940. De blauwe lijn geeft de maximale frequentie van het gebruik voor een jaar; de oranje lijn geeft het aantal zegels waarvoor het gebruik in een jaar is vastgesteld. De beide waarden lijken elkaar te bevestigen.[17]

Afb. 74 Gebruik van gesplitste zegels per jaar (n=101)

7. 2 Welk type zegel werd gebruikt voor fragmentering?

Mij is niet het bestaan bekend van een officieel document waarin op enig moment formeel is vastgelegd dat Spaanse zegels gebruikt zouden kunnen worden voor

opsplitsing en welke dan wel. In principe zou dus elke geldige frankeerzegel in aanmerking hebben kunnen komen. In bepaalde gevallen zijn zelfs andere dan reguliere frankeerzegels gesplitst aangewend. In de praktijk bleef het gebruik echter voornamelijk beperkt tot zegels uit de permanente series, zoals duidelijk wordt uit tabel 5.

TYPE SERIE	AANTAL GEFRAGMENTEERD	PERCENTAGE
Permanent	100	85%
Gelegenheid	10	9%
Luchtpost	1	1%
Expresse	1	1%
Oorlogsbelasting	5	4%
Totaal	117	

Tabel 5. Typen van voor frankering gesplitste zegels

Er is dus een duidelijke voorkeur voor het gebruik van permanente zegels, maar dat is niet anders dan bij het reguliere gebruik. Gelegenheidszegels zijn uiteraard ook bedoeld voor frankering, maar hierbij moet worden aangetekend dat die tot rond 1960 vrijwel alle een uitzonderlijk korte geldigheidsperiode hadden, soms van slechts enkele dagen. De hier opgevoerde 10 stuks hadden daarentegen alle een aanzienlijk langere geldigheid. Enkele ervan hadden ook de vormgeving van de toenmalige permanente zegels, en konden daar gemakkelijk voor worden aangezien, zoals kan worden vastgesteld in afbeelding 75.

Afb. 75 Gelegenheidszegels die gefragmenteerd zijn gebruikt

De enige luchtpostzegel waarvan tweedeling bekend is blijkt in feite een zegel uit de permanente *Medallón*-reeks, nu met een *Aéreo* opdruk. En de expressezegel uit 1933, die met zijn forse formaat het wat onopvallende '*Pegaso*' zegeltje uit 1929-1931 verving, is uitsluitend tijdens de Burgeroorlog in gesplitste vorm op de post terechtgekomen. Dit was uiteraard geen zegel die onder normale omstandigheden kon worden gebruikt zonder de verdere aanwezigheid van echte frankeerzegels op het betreffende stuk. De omstandigheden stonden echter toe dat hij voor gewone frankering werd gebruikt, zelfs in gefragmenteerde vorm.

Afb. 76 Luchtpostzegel en expressezegel die gefragmenteerd zijn gebruikt

De oorlogsbelastingzegels (*'Impuesto de Guerra'*, IdG) dateren van het laatste kwart van de 19e eeuw, toen Spanje de voor het land desastreuze binnenlandse en koloniale oorlogen voerde. Van deze zegels wordt geen gesplitst gebruik vermeld in de catalogus, noch van de series van 1874/77, noch van de uitgiften uit de jaren 1896/98. Sitjà Prats (s.d.: 23) vermeldt echter een vijftal IdG zegels waarvan hij gehalveerde exemplaren heeft vastgesteld, drie met een waarde van 10 céntimos. Het artikel toont een brief waarop anderhalf exemplaar prijkt van de 10 céntimos van de IdG serie uit 1874, het hele exemplaar ter betaling van het briefporto (10c), het halve exemplaar ter voldoening van de belasting (5c); zie afbeelding 75, ontleend aan dat artikel. Een dubbele bijzonderheid dus, zij het dat het halve in dit geval niet voor reguliere frankering diende, maar voor het geëigende doel.

Afb. 77 Anderhalf maal de oorlogsbelastingzegel van 10 céntimos

7.3 Hoe werden de zegels gesplitst?

Van de zegels die in de eerdere afleveringen werden getoond en die welke bij Sitjà Prats worden genoemd zijn een of meer van de acht onderscheiden typen tweedeling bekend. Ze zijn per zegel te vinden in Appendix I. De totalen ervan staan in tabel 6 hieronder. Het valt daarbij op dat het leeuwendeel van de bekende exemplaren – 82% – is doorgeknipt langs een van de diagonalen. Horizontale tweedeling is het minst gebruikt. Combinaties van complete zegels met een gefragmenteerd exemplaar ben ik alleen tegengekomen met een van de diagonale types.

TYPE FRACTIE	AANTAL	COMBI
DLO	48	1
DRO	46	1
DRB	44	1
DLB	40	0
VL	15	0
VR	13	0
HB	5	0
HO	6	0
DLO+DRB	92	2
DLB+DRO	86	1

D	178 (82%)	3
V	28 (13%)	0
H	11 (5%)	0

Tabel 6. Totalen per type van fragmentering

De voorkeur voor een diagonale deling is goed te verklaren, want alleen op die wijze kan men een zegel op het oog in twee precies gelijke delen knippen. Bij een horizontale of verticale deling moet men eerst een schatting maken van het midden. Bij het relatief geringe formaat van de meeste voor dit doel gebruikte zegels is dat vaak niet erg gemakkelijk te doen, zeker als men de zegel ook nog tussen de vingers moet vasthouden. Verticale deling is de tweede optie, en dat is dan ook de min of meer voor de hand liggende deling bij de wat grotere zegels in landschap formaat, zoals de expressezegel uit 1933. Bij een kleiner exemplaar, zoals de zegels van de *Pelón*-serie, lukt dat niet altijd even gemakkelijk. Dat is te zien in afbeelding 76.

Afb. 78 Schuin doorgeknijpte Ed.217 (VL)

Horizontale splitsing is het minst populair. Wellicht is de verklaring hiervoor dat dit tot qua afbeelding nogal ongelijke delen leidt, met een esthetisch minder gewenst resultaat. Zo wordt als het om een portret gaat - en dat is bij het leeuwendeel van de zegels het geval - de afgebeelde persoon daarbij 'onthoofd'. Ook moet men de zegel negentig graden draaien ten opzichte van de normale oriëntatie. Het bijeen horende 'paar' DLO+DRB komt iets vaker voor dan het alternatieve 'paar' DLB+DRO. Het verschil is echter zo gering dat hieruit naar ik meen geen conclusies kunnen worden getrokken voor wat betreft een bestaande voorkeur.

Het zou op zich een aardige exercitie zijn om na te gaan of de aard van de afbeelding en de vorm van een zegel mogelijk een rol hebben gespeeld bij de wijze waarop hij in tweeën is geknipt. Daarvoor zijn flink wat voorbeelden nodig, maar die zijn ook op internet aan te treffen, en ze hoeven zich natuurlijk niet per se op complete poststukken te bevinden.

7.4 In welke plaatsen werd het vaakst geknipt?

Het is op voorhand niet duidelijk waar het meest sprake zou zijn geweest van tekorten aan frankeerzegels. Vraag en aanbod van zegels op de uiteenlopende postkantoren zullen idealiter op elkaar zijn afgestemd. Maar in de grotere plaatsen had men uiteraard de keuze uit meerdere postkantoren en agentschappen. En de aanvulling bij tekorten zal daar ook sneller zijn geschied, zeker gezien de logistieke mogelijkheden in de drie genoemde perioden waarin fragmentering het meest voorkwam. Het lijkt dus niet denkbeeldig dat het vooral de kleinere plaatsen waren

waar de tekorten het vaakst optraden en het langst voortduurden. Een verdeling over de respectievelijke plaatsen van verzending kan dus inzicht geven in deze kwestie. De enige gegevens waarover ik beschik zijn de stukken in mijn collectie waarbij een plaatsnaam kan worden vastgesteld. In tabel 7 staan deze stukken gecategoriseerd naar het aantal inwoners van die plaats op het moment van verzending van het betreffende stuk. De tabel is gebaseerd op het complete overzicht van alle stukken zoals dat te vinden is in Appendix II.

AANTAL INWONERS	GEMIDDELD AANTAL INWONERS	AANTAL PLAATSEN	%	AANTAL STUKKEN	%
< 10.000	5.597	22	51%	23	40%
10.000 – 100.000	42.500	15	35%	18	31%
> 100.000	472.941	6	14%	17	29%
TOTAAL		43		58	

Tabel 7. Plaatsen van verzending naar inwonertal

De grootste bijdrage blijkt inderdaad te komen uit de plaatsen met minder dan 10.000 inwoners. Op een na alle betreffende stukken hier zijn uit verschillende plaatsen afkomstig. Veel van deze liggen in min of meer perifere, dunbevolkte provincies zoals Albacete, Badajoz en Cáceres. Bij de categorie steden boven de 100.000 inwoners zijn acht bijdragen uit Barcelona, en twee uit Madrid en Valencia. Deze drie steden zijn tot vrijwel het einde van de Burgeroorlog in handen van de Republiek gebleven, en hadden als gevolg daarvan het langst te kampen met grote tekorten op alle fronten. De middelgrote plaatsen nemen een middenpositie in voor wat betreft hun aantal. Aangenomen mag worden dat uit de grotere steden relatief meer post werd verzonden per hoofd van de bevolking, en dat daar naast particuliere correspondentie ook veel zakelijke post kan worden verwacht. De bestemmingen zullen daar ook meer geschakeerd zijn geweest: lokaal, nationaal en internationaal. In verband daarmee mogen we ook een grotere diversiteit ten aanzien van de frankeerbedragen zien. In de vooroorlogse jaren speelt wellicht ook nog een geletterdheidsfactor een rol, die in de grotere plaatsen waarschijnlijk hoger lag.

Maar ook voor deze cijfers geldt weer dat we niet te maken hebben met een ook maar enigszins representatieve steekproef. De aantallen zijn daarvoor te klein, en de selectie is ook niet onderworpen aan enigerlei wijze van stratificatie. We zien hier dus op zijn best een flauwe afspiegeling van wat de historische situatie moet zijn geweest.

7.5 Welke waarden werden het vaakst doorgeknipt?

Kijken we naar de waarden van de zegels die werden gehalveerd dan vinden we de aantallen in tabel 8. Ik heb van de 117 catalogusnummers uit appendix I alleen de zegels vanaf de introductie van de peseta in ogenschouw genomen, en de twee met oudere valuta buiten beschouwing gelaten. Links in de tabel staan de olopende frankeerwaarden, rechts dezelfde waarden maar nu geordend naar aflopende frequentie van voorkomen.

WAARDE	AANTAL	WAARDE	AANTAL	HALVE WAARDE
1c	1	10c	23	5c
2c	13	30c	20	15c

5c	9		40c	13	20c
10c	23		2c	13	1c
15c	4		20c	12	10c
20c	12		5c	9	2½c
25c	2		100c	7	50c
30c	20		50c	6	25c
40c	13		15c	4	7½c
50c	6		60c	3	30c
60c	3		25c	2	12½c
100c	7		200c	2	100c
200c	2		1c	1	½c

Tabel 8. Zegelwaarden die gehalveerd zijn gebruikt (n=115)

Het halveren van zegels geschiedde uiteraard steeds als gevolg van een tekort aan zegels van het juiste tarief. Dat kan zijn omdat die eenvoudigweg op waren, en dat lijkt het voornaamste motief te zijn geweest gedurende de twee momenten van verhoogde fragmentering rond 1890 en 1910. Er veranderde in die periode weinig aan de tarieven. Dat was echter wel het geval rond 1920, toen enkele van de belangrijkste tarieven met 5 céntimos werden verhoogd. Maar dit gaf slechts geringe aanleiding tot het halveren van zegels: er zijn maar weinige ‘f’ noteringen bij de zegels van rond dit tijdstip. En er zijn ook weinig van dergelijke stukken bekend geworden; Sitjà Prat geeft elk ervan een (hoge) driesterren score op zijn zeldzaamheidsindex. Ten tijde van de Burgeroorlog (1936-39) was er echter volop aanleiding tot het opsplitsen van zegels. Niet alleen traden overal tekorten op door het gebrek aan materiaal. In het nationalistische gebied kwam daar nog bij dat men verstoken raakte van de reguliere aanvoer van zegels, zodat aanvankelijk een beroep moest worden gedaan op de snel slinkende voorraden. De eigen productie kon nog lang niet overal soelaas bieden. Daar ontstond dus met name een tekort aan zegels van 10, 15 en 30 céntimos, de tarieven voor zakenpost, lokale en binnenlandse brieven. Daartoe moesten dan vooral gehalveerde exemplaren van 20, 30 en 60 céntimos geofferd worden, voor zover nog aanwezig.

Aan de kant van de Republiek was vanaf 1936 de materiële toestand al snel slechter dan die bij de tegenstander, die immers een doorlopend beroep kon doen op de hulp van Duitsland en Italië, en daar ook open luchtlijnen mee onderhield. De verslechterende situatie in het republikeinse kamp maakte in april 1937 ook nog eens substantiële tariefsverhogingen noodzakelijk, wat weer tekorten aan sommige waarden veroorzaakte. De belangrijkste tariefswijzigingen van dat jaar treft men in tabel 9.

TYPE	OUD TARIEF	NIEUW TARIEF	TOENAME
BRIEF LOKAAL	0,15	0,25	0,10
BRIEF BINNENLAND	0,30	0,45	0,15
KAART BINNENLAND	0,15	0,25	0,10
DRUKWERK LOKAAL	0,05	0,10	0,05
DRUKWERK BINNENLAND	0,02	0,05	0,05

Tabel 9. Tariefwijzigingen binnen de Republiek per 1 april 1937

Zolang er nog geen zegels waren voor een nieuw tarief ontstond dus een extra behoefte aan de aanvullingswaarden 5, 10 en 15. In tabel 10 staan de voornaamste zegels die daartoe beschikbaar waren. Zegels van 5, 10, 15 en 25 céntimos waren voor handen in de drie series uit 1931 tot 1935, maar de eerste serie was reeds snel uitverkocht, en de andere twee waren aan het begin van de oorlog al enige jaren in omloop. Een zegel voor de geheel nieuwe waarde van 45 céntimos kwam pas uit zes weken na invoering van het nieuwe brieftarief op 1 april 1937, tegelijk met een nieuwe 15 céntimos, die als aanvullingswaarde kon voor brieven dienen.

SERIE	EDIFIL NR	WAARDE	VERSCHEENEN
Personajes I	655	0,05	februari 1932
	656	0,10	maart 1932
	657	0,15	november 1931
	658	0,25	december 1931
Personajes II	663	0,05	juli 1932
	664	0,10	juli 1932
	665	0,15	juli 1932
	667	0,25	juli 1932
Personajes III	681	0,05	april 1934
	682	0,10	maart 1935
	683	0,15	december 1934
	685	0,25	april 1933
Personajes IV	732	0,10	februari 1938
	733	0,15	mei 1937
	737	0,45	mei 1937

Tabel 10. Beschikbare aanvullingswaarden per 1 april 1937

Met 5, 10 en 15 céntimos als meest gezochte aanvullingswaarden en een gedecimeerde voorraad oudere uitgiften ligt het dus voor de hand dat de 10, 20 en 30 céntimos de eerst aangewezen waarden waren om geslactofferd te worden. Ze eindigen dan ook hoog in de rechter kolom van tabel 8 hierboven. De gehalveerde zegels van 40 céntimos, die eveneens hoog eindigen, zijn dan een gezochte aanvulling op de nog beschikbare zegels van 25 céntimos om op 45 céntimos te komen.[18]

Wat tenslotte nog opvalt in tabel 8 is dat er vier zegels in te vinden zijn met een onverwachte oneven frankeerwaarde: 1, 5, 15 en 25 céntimos. Het is mij niet steeds duidelijk voor welke aanvullende bedragen deze gebruikt zijn, wat hiervoor is afgerekend, en hoe dit in de boekhouding is verwerkt. Halve céntimos waarden kunnen het niet geweest zijn. Die leiden niet tot destijds gangbare tarieven, tenzij natuurlijk een even aantal van dergelijke zegels is opgeplakt. Daarvan hebben we een voorbeeld gezien in een eerdere aflevering, waar we een gehalveerde zegel van 1 en een van 5 céntimos tezamen aantreffen: goed voor 3 céntimos. Het gebruik van oneven waarden zal dan ook ofwel uit pure nood geboren zijn, ofwel het product van een bewuste filatelistisch gemotiveerde actie. Ze moeten geleid hebben tot kleine kasverschillen, of een boze blik van de klant, die een halfje extra moest betalen. Ook kon men op zo'n moment als klant natuurlijk voor de hele zegel betalen, en het halfje zelf bewaren voor later gebruik.

7.6 Alternatieven bij het ontbreken van frankeerzegels

Het fragmenteren van zegels van hogere waarden bleek gedurende verschillende perioden een patente oplossing voor het gebrek aan frankeerzegels voor de meest gezochte waarden. Er zijn echter nog andere oplossingen gevonden om een mouw aan dit probleem te passen. We zullen hier kort naar enkele voorbeelden kijken. In feite verdient dit onderwerp een eigen, uitgebreider behandeling.

Een strategie is het gebruik van andere typen zegels die voorradig zijn op het postkantoor, om de plaats in te nemen van reguliere frankeerzegels. Dat is in Spanje regelmatig gedaan, met name in tijden van nood. Een eerste geval zien we in afbeelding 79. Deze brief werd verstuurd op 9 maart 1875 uit Haro (La Rioja) naar Barcelona. Bij gebrek aan een frankeerzegel van 10 céntimos, het dan geldende brieftarief, werd hier gebruik gemaakt van een oorlogsbelastingzegel van de betreffende waarde. Die was eigenlijk bedoeld voor betaalbewijzen en andere administratieve transacties. Rechts ernaast zien we de zegel van 5 céntimos uit dezelfde reeks, ter betaling van de verplichte de *Impuesto de Guerra* op binnenlandse brieven. Beide zegels waren op 1 januari 1874 uitgekomen, en inmiddels vervangen door twee soortgelijke zegels in nieuwe kleuren en een licht bijgesteld ontwerp. Wellicht was dit tevens een manier om van die oude zegels af te komen.

Afb. 79 Oorlogsbelastingzegel in plaats van frankeerzegel

Werden de oorlogsbelastingzegels getolereerd voor binnenlandse frankering, dat wilde nog niet zeggen dat de buitenlandse postereien er genoeg mee namen. Op de brief van Madrid naar Parijs in afbeelding 80 diende op 26 juni 1877 25 céntimos aan zegels geplakt te worden. Die zitten er dan ook op, maar naast de twee Alfonso XII exemplaren van 10 céntimos bevindt zich een oorlogsbelastingzegel van 5 céntimos. Deze verplichte toeslag op binnenlandse brieven stond op het punt om verhoogd te worden tot 15 céntimos, dus men wilde wellicht ook in dit geval van de oude zegels af. Maar de Franse postereien accepteerden dit gebruik niet, en stempelden er een niet mis te verstane T(axe) op. Op de voorzijde staan een doorgehaalde 10 en 20, maar de uiteindelijke boete staat op de achterzijde: 0,40 Franc, te betalen door de ontvanger.

Afb. 80 Oorlogsbelastingzegel op buitenlandse post

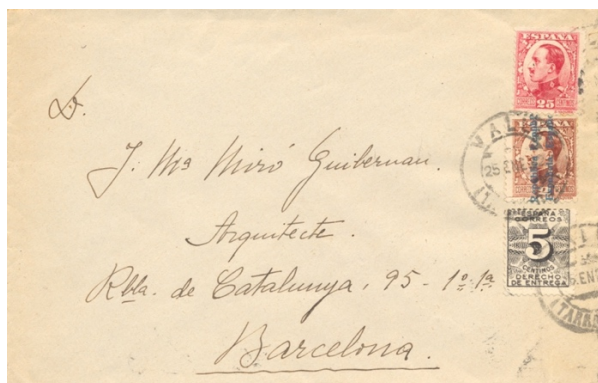
Ook liefdadigheidszegels zijn af en toe voor gewone frankering gebruikt. De eerder getoonde rouwbrief in afbeelding 81 is daar een voorbeeld van. Hij werd op 15 mei 1934, 35 of 36 gestuurd van Alhama de Almería naar Valencia. Bij gebrek aan de juiste frankeerzegels werd, naast een halve zegel van 40 céntimos, een *Beneficencia* zegel van 10 céntimos geplakt, ter voltooiing van het tarief van 30 céntimos.

Afb. 81 Liefdadigheidszegel in plaats van frankeerzegel

Tot aan 1931 was de regel dat de postbode 5 céntimos ontving als hij een poststuk overhandigde aan de ontvanger. Toen er steeds meer brievenbussen kwamen, verdween deze bron van inkomsten voor de postbodes. *Correos* ging hen beter belonen, en voerde als compensatie het *derecho de entrega* ('overhandigingsrecht') in, dat met een speciale zegel van 5 céntimos vooraf moest worden betaald. Dit bleek echter al snel nodeloos omslachtig. Na een aantal maanden werd dit gebruik dan ook weer afgeschaft, onder gelijktijdige verhoging van de binnenlandse tarieven met 5 céntimos. De speciale zegels bleven echter nog geruime tijd geldig voor gewone frankering. Op veel post van kort na 31 juli 1931 treft men dit zegeltje dan ook aan, naast een zegel van het oude tarief. Dat is het geval bij de brief in afbeelding 80. Die werd op 25 januari 1932 gestuurd van Valls (Tarragona) naar Barcelona. Wat die extra zegel van 2 céntimos daar doet is mij niet duidelijk.

Afb. 82 'Derecho de entraga' zegel gebruikt voor bijfranking

Tijdens de Burgeroorlog was er overal een tekort aan zegels. In de door de nationalistes veroverde plaatsen was dit soms zo nijpend, dat men lokaal zegels ging produceren. Dit dreigde uit de hand te lopen, omdat het nationale gezag het zicht hierop verloor, en zo de nodige inkomsten derfde. Daarom zocht men vaak zijn toevlucht tot andere soorten zegels, die wel een officiële status hadden. Zo zit er op de brief in afbeelding 83 van 8 december 1937 uit Puerto Real naar San Fernando een gehalveerde belastingzegel van 60 céntimos, goed voor het brieftarief van 30 céntimos. Daarnaast bevindt zich een lokale toeslagzegel van 5 céntimos.

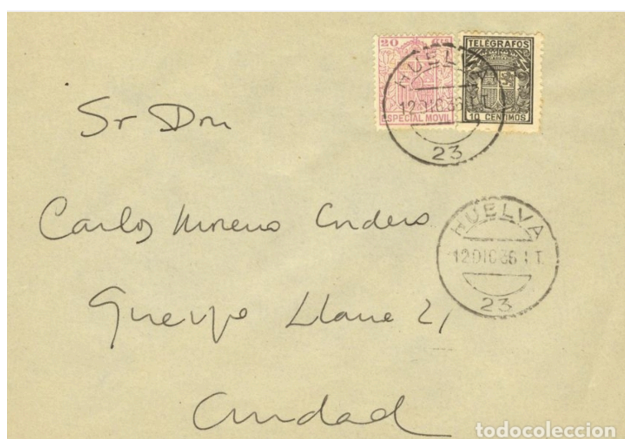
Afb. 83 Halve belastingzegel gebruikt voor frankering

En ook de zegels voor het recht op cheques dienden in tijden van nood soms ter betaling van het briefport. Het stuk in afbeelding 84 werd op 9 januari 1937 binnen Vitoria verstuurd middels een exemplaar ervan met de waarde van 20 céntimos. Kennelijk was de brief zwaarder dan 20 gram, anders was driekwart van deze zegel voldoende geweest in plaats van anderhalf.

Afb. 4 Anderhalve zegel voor cheques gebruikt voor frankering

Op de lokale brief in afbeelding 85, gestuurd binnen Huelva op 12 december 1936, zien we een telegramzegel van 10 en een fiscale zegel van 20 céntimos. Tezamen was dit het interlokale tarief, terwijl 15 céntimos hier vermoedelijk voldoende zou zijn geweest. Of waren hier filatelistische motieven in het geding?

Afb. 85 Brief gefrankeerd met een telegram- en een belastingzegel

De afzender van de lokale brief binnen Granada in afbeelding 86 moet aangenomen hebben dat de ontvanger een verzamelaar was, want hij maakte het wel heel bont. In tegenstelling tot de eerder getoonde brieven is deze envelop ook niet geopend; dus vermoedelijk was hij zelf de geadresseerde. We treffen hier bijeen: een telegramzegel (10c), een zegel voor cheques (10c) en een spaarzegel van de postbank (5c). Dat was bij elkaar opgeteld wel het juiste tarief. Daarnaast zien we verder nog de verplichte toeslagzegel van 5 céntimos voor de nationalistische zaak, en een vrijwillig toegevoegde liefdadigheidszegel van maar liefst 1 peseta. Een grotere verscheidenheid komt men zelden tegen.

Afb. 86 Brief gefrankeerd met een telegram-, cheque- en spaarbankzegel

En soms gaf men het helemaal maar op. Dan tekende de verantwoordelijke functionaris op het postkantoor rechtsboven voor het ontvangen bedrag, zoals het geval is op het stuk in afbeelding 87. Het werd op 28 januari 1938 ongefrankeerd verstuurd naar San Sebastian. Kennelijk waren er nog wel liefdadigheidszegels voorradig, hier gehalveerd tot 5 céntimos. Daaroverheen staat, nog net zichtbaar, het kantoorstempel van Nava del Rey (Valladolid). Maar er werden geen exemplaren aangesproken voor de eigenlijke frankering, als in afbeelding 79. Maar in dat geval was het slechts ter aanvulling.

Afb. 87 Ongefrankeerde brief met akkoord van postkantoor

Dan waren er als reeds vermeld de vele honderden lokale uitgiften, met name uit plaatsen in nationalistische handen, die dienden ter vervanging van de officiële zegels. Ze vormen als bekend een apart terrein binnen de Spaanse filatelie, met speciale catalogi en verdere literatuur. Maar ook de diverse vormen van alternatieve frankering waarvan we er hierboven enkele toonden verdienen mijns inziens een uitgebreide studie.

7. Filatelistische aspecten

Alhoewel het fragmenteren van zegels bij gebrek aan de juiste frankeerwaarde in veel landen is toegepast, is voor zover mij bekend weinig aandacht besteed aan dit fenomeen in de filatelistische literatuur. Uiteraard heeft de verzamelaar een voorkeur voor complete zegels. Bovendien zijn de meeste verzamelaars vooral geïnteresseerd in losse zegels. Fracties van zegels worden bij voorkeur verzameld op complete poststukken, of bij gebrek daaraan desnoods op fragmenten, groot genoeg om betrouwbaar te zijn. Extra aantrekkelijk lijken mij stukken waarbij de halve zegel verbonden is met een of meer complete zegels van dezelfde waarde, en stukken waarop zich meer dan één gehalveerd exemplaar bevindt, uiteraard van verschillende waarden. De 'purist' zal alleen die stukken in de verzameling dulden waarop het juiste tarief is aangebracht, dit om fantasiestukken te voorkomen. Ook stukken die op zich qua frankeerwaarde geloofwaardig zijn kunnen echter toch op maakwerk wijzen, bijvoorbeeld omdat er zich andere zegels op bevinden die aangeven dat frankering met uitsluitend complete zegels mogelijk moet zijn geweest, zoals een exemplaar met dezelfde waarde als het fragment. Tenzij we aannemen dat dit precies het allerlaatste exemplaar in de voorraad was, maakt dat feit de opsplitsing uiteraard nogal ongeloofwaardig. Stukken met gehalveerde zegels zijn nogal eens geadresseerd aan een bekende handelaar uit die tijd, en dan moet men uiteraard extra op zijn hoede zijn. Datzelfde geldt voor ongeopende brieven die aan de afzender zelf gericht lijken, vooral als ze ook nog lokaal zijn verstuurd.

Maar welke restricties men zichzelf ook oplegt bij het verzamelen van in twee of meer fragmenten opgedeelde zegels, het is onmiskenbaar een specialisme dat verder inzicht geeft in het opereren van beambten in met name de kleinere postkantoren en in tijden van nood. Ze zijn dus een duidelijke indicator van de economische, logistieke en politieke situatie van de betreffende periode. En zeker ook een aardige uitbreiding van het verzamelgebied als men alles al heeft dat men zich kan of wil permitteren.

Appendix I – Overzicht gefragmenteerde zegels 1855 – 2007

In de onderstaande tabel zijn opgenomen alle 68 zegels die als gehalveerd worden vermeld in de *Edifil Especializado* (2020). Toegevoegd zijn de 17 zegels uit mijn collectie die niet als zodanig zijn gecatalogiseerd. Daaraan heb ik dan nog toegevoegd 32 zegels die genoemd worden in het artikel van Sitjà Prats en die ook niet als zodanig zijn gecatalogiseerd. Die laatste zijn aangeduid met 'SP' in de vijfde kolom. Sitjà Prats vermeldt ook nog 8 zegels van de UPU-serie van 1920 en de Cruz Roja serie van 1926. Die heb ik buiten beschouwing gelaten, omdat ze uitsluitend zijn aangetroffen op niet-gelopen stukken, zodat evident sprake is van filatelistisch maakwerk. Alle door Sitjà Prats waargenomen soorten opsplitsingen alsmede die welke zich in mijn collectie bevinden staan in de kolom 'TYPE', vertaald naar mijn coderingssysteem. De kolom 'AFB' verwijst naar het nummer van de afbeelding waar een voorbeeld van het gefragmenteerd gebruik van de betreffende zegel te vinden is. Geheel rechts staat de op gegevens van Sitjà Prats en enkele catalogusprijzen gebaseerde schaarste index, uitgedrukt in een aantal sterren van 1 t/m 5. Dit brengt het totaal aantal zegels waarvan halve exemplaren op gelopen stukken zijn geattesteerd op 117, waarvan 49 vooralsnog niet zijn gecatalogiseerd met een 'f'.

D(iagonaal)
H(orizontal)
V(ertikaal)
L(inks)
R(echts)
O(nder)
B(oven)
C(ombinatie)

ED.NR.	JAAR	WAARDE	MUNT	SP	TYPE	AFB	ZLD
48	1855	4	cua	SP	DRB	8	5
94	1869	10	mil	SP	DRO	9	5
133	1873	10	cént	SP	DLO,DRB		4
142	1873	10	cént	SP	DRO		3
153	1874	10	cént	SP	DRB,VR	10	4
155	1875	10	cént	SP	VL,VR		4
164	1875	10	cént	SP	DLO,DRO		3
174	1876	5	cént	SP	DLO		5
175f	1876	10	cént	SP	DLO,DRB,DLB,DRO	11	2
183	1876	5	cént	SP	DRB		5
200	1879	2	cént	SP	DLO,DRB,DLB,DRO	12	2
201	1879	5	cént	SP	DRO		4
202	1879	10	cént	SP	DLO,DRB,DLB,DRO	13	2
204	1879	25	cént	SP	DLB,DRB		4
207	1879	1	pes	SP	DRO		4
210	1882	15	cént	SP	DLO,DRB,DLB,DRO		2
211	1882	30	cént	SP	DLO,DRB		4
213	1889	2	cént	SP	DLO,DRB,DLB,DRO,VL,VRC	14	2

214	1889	2	cént	SP	DLO,DRB,DLB,DRO,VL,VR		2
215	1889	5	cént	SP	DLO,DRB		4
217	1889	10	cént	SP	DLO,VL	15	2
219	1889	15	cént	SP	DLO,DRB,DLB,DRO,HB,HO		2
220f	1889	20	cént	SP	DLB,DRO,DLO,DRB	16	4
222f	1889	30	cént	SP	DLB,DRO		4
223f	1889	40	cént				3
226f	1889	1	pes				1
233	1897	10	cént	SP	DLO,DRB		4
237	1898	10	cént	SP	DLO,DRB,DLB,DRO,HO		2
239	1898	20	cént	SP	DLB,DRO		4
241f	1901	2	cént	SP	DLO,DRB,DLB,DRO,VLC	17	2
243f	1901	10	cént	SP	DLO,DRB,DLB,DRO,VL,VR		2
247f	1901	20	cént	SP	DVL,DVR	18	4
249f	1901	30	cént	SP	DLO,DRB,DLB,DRO,VL	19	4
250f	1901	40	cént	SP	DLO,DRB		4
251f	1901	40	cént				5
252f	1901	50	cént				4
267f	1909	2	cént	SP	DLO,DRB,DLB,DRO,VL,VR	20	2
268f	1909	5	cént	SP	DLO,DRB,DLB,DRO		3
269f	1909	10	cént	SP	DLO,DRB,DLB,DRO,VL,VR,HB,HO	21	1
271f	1909	15	cént		DLO,DRB,DLB,DRO,TDLM	24+	2
273	1909	20	cént	SP	DLO,DRB,DLB,DRO,VL,VR		3
275f	1909	30	cént	SP	HB,HO		3
276f	1909	40	cént				3
290	1920	20	cént	SP	DLO,DRB		4
296	1920	1	pes				-
310	1922	2	cént	SP	DLO,DRB,DLB,DRO		3
313	1922	10	cént	SP	DLO,DRB,DLB,DRO	26	3
314	1922	10	cént	SP	DLO,DRB,DLB,DRO		3
492	1930	10	cént	SP	DLO,DRB,DLB,DRO	52	2
496	1930	30	cént	SP	DLO,DRB,DLB,DRO		3
497	1930	40	cént	SP	DLO,DRB,DLB,DRO		4
498	1930	50	cént	SP	DLO,DRB,DLB,DRO		4
656f	1931	10	cént				2
662f	1932	2	cént				2
664f	1932	10	cént				2
666f	1932	20	cént		DLB	27	2
669f	1932	30	cént		DLB	27	2
670f	1932	40	cént	SP	DLO,DRB,DLB,DRO	34	2
672f	1932	60	cént	SP	DLO,DRB,DLB,DRO	48	2
673f	1932	1	pes		VL	47	3
677	1933	1	cént		DRB	29	-

678	1933	2	cént	DRB	30	-
679f	1933	20	cént	VL,VR,DRB	45+	2
680	1934	30	cént	DLO	28	-
681	1934	5	cént	DRB	29	-
682f	1935	10	cént	SP DLO,DRB,DLB,DRO,VL,VR,DLOC	29+	4
687f	1935	30	cént	SP DLO,DRB,DLB,DRO,VL,VR,HB,HO	32	2
688f	1935	50	cént	SP DLO,DRB,DLB,DRO	31	3
689f	1935	2	pes			2
691f	1935	30	cént			3
693f	1935	1	pes			5
726f	1937	30	cént	DLO	33	2
731f	1937	2	cént	SP DLO,DRB,DLBC,DRO	40	2
732f	1938	10	cént			2
733	1937	15	cént	SP DLO,DRB,DLB,DRO		1
734f	1936	30	cént	SP DLO,DRBC,DLB,DRO,VL,VR,HB,HO	37	1
735	1937	30	cént	DLB	38	-
736	1937	40	cént	SP DLO,DRB,DLB,DRO		2
738f	1936	50	cént	DLO	39	2
741f	1936	30	cént			2
748f	1938	20	cént			2
751f	1938	40	cént	DLB	27	3
801	1936	30	cént	DLO	43	
803f	1936	2	cént			4
805f	1936	10	cént			2
808f	1936	30	cént		50	2
808Af	1936	30	cént	DLB,DRO	49	2
810f	1936	60	cént			4
815f	1937	2	cént	DLB	54	1
816f	1939	5	cént	DRO	63	1
817f	1937	10	cént	DLB,DROC	51+	1
821f	1937	20	cént			2
823f	1937	30	cént	DRO	56	1
824f	1937	40	cént			4
825f	1937	50	cént			4
826f	1937	60	cént			4
834f	1937	30	cént			3
835f	1937	1	pes			5
844Af	1938	30	cént			2
855f	1938	20	cént			3
857f	1938	30	cént	DLO,DROC,TVL	57+	2
858f	1938	40	cént	DRO	59	3
867f	1939	20	cént			2
870f	1939	40	cént	DRB	61	2

915f	1940	2	cént			1
916	1940	5	cént			-
919f	1940	5	cént	DLB	62	3
920f	1940	10	cént			3
922f	1940	20	cént	DLO	64	2
925f	1940	40	cént	DLB,QR	65	2
927f	1940	50	cént			2
1024	1948	25	cént	DLO	67	-
1027	1948	40	cént	DRO	66	-
1072	1952	10	cént	DLO	68	-
1153	1955	1	pes	DRO	70	-
1158	1956	2	pes	DLO	69	-
4048	2007	2	cént	DRB	71	-

Appendix II – Overzicht plaatsen van verzending

PLAATS VERZENDING	PROVINCIE	JAAR	POPULATIE IN JAAR < 10.000	POPULATIE 2020
Veldpost		1937	-	-
Veldpost		1938	-	-
Boordpost		1952	-	-
Urzainqui	Navarra	1920	275	95
Reinosa	Cantabria	1874	3.000	8.800
Bedar	Almería	1921	3.000	900
Alhama de Almería	Almería	1937	3.000	3.600
Cilleros	Cáceres	1951	4.000	1.600
Albaida	Valencia	1937	4.000	6.000
Molinicos	Albacete	1943	4.200	850
Lanjarón	Granada	1920	4.700	3.600
Aznarcóllar	Sevilla	1944	4.700	6.100
Cantoria	Almería	1937	4.800	3.200
Setenil	Cádiz	1960	4.800	2.700
Coria	Cáceres	1949	5.200	12.000
Valencia del Ventoso	Badajoz	1942	5.800	2.000
Sallent	Barcelona	1937	6.400	6.600
Moncada	Barcelona	1937	6.500	35.000
Villarrubia de los Ojos	Ciudad Real	1937	7.500	9.900
Herrera	Sevilla	1938	7.500	6.500
Herrera	Sevilla	1938	7.500	6.500
Haro	La Rioja	1904	7.750	11.000
Llerena	Badajoz	1937	7.800	5.800
Tarazona	Zaragoza	1876	8.000	11.000
Torreperojil	Jaen	1937	9.000	7.200
Santos de Maimona	Badajoz	1963	9.300	8.000
			10.000-100.000	
Igualada	Barcelona	1903	10.500	39.500
Igualada	Barcelona	1903	10.500	39.500
Isla Cristina	Huelva	1939	12.000	22.000
Tarifa	Cádiz	1940	15.000	18.000
Puente Genil	Córdoba	1920	18.000	29.000
Osuna	Sevilla	1937	20.000	17.500
Baena	Córdoba	1940	23.000	19.000

Alcázar de San Juan	Ciudad Real	1937	25.000	30.000
Reus	Tarragona	1920	29.000	105.000
Ronda	Málaga	1937	30.000	36.000
Huelva	Huelva	1935	50.000	145.000
Huelva	Huelva	1937	52.000	145.000
Bilbao	Vizcaya	1869	60.000	345.000
Melilla	Melilla	1935	70.000	87.000
Vigo	Pontevedra	1937	75.000	300.000
Vigo	Pontevedra	1937	75.000	300.000
San Sebastián	Gipuzkoa	1937	95.000	186.000
Las Palmas	Las Palmas	1937	95.000	380.000

> 100.000

Zaragoza	Zaragoza	1936	200.000	670.000
Madrid	Madrid	1856	300.000	3.300.000
Barcelona	Barcelona	1882	255.000	1.620.000
Barcelona	Barcelona	1889	278.000	1.620.000
Barcelona	Barcelona	1890	280.000	1.620.000
Barcelona	Barcelona	1892	282.000	1.620.000

Appendix III – Overzicht per provincie

PROVINCIE	AANTAL
Albacete	1
Almería	3
Badajoz	3
Barcelona	12
Cáceres	2
Cádiz	2
Cantabria	1
Ciudad Real	2
Córdoba	2
Gipuzkoa	1
Granada	1
Huelva	3
Jaen	1
La Rioja	1
Las Palmas	1
Madrid	2
Málaga	2
Melilla	1
Navarra	1
Pontevedra	2
Sevilla	7
Tarragona	1
Valencia	3
Vizcaya	1
Zaragoza	2
TOTAAL	58

Noten

- [1] Afbeelding overgenomen uit de Schweizer Briefmarken Katalog (2018:19). De stukken getoond in deze en de volgende sectie zijn afkomstig uit de literatuur of van het internet. Die in de latere secties behoren tot de collectie van de auteur.
- [2] Niet te verwarren met de hoofdletter 'F', die staat voor '*Fantasia*', zegels op basis van bestaande ontwerpen die niet afkomstig zijn van de officiële kanalen.
- [3] Dit was kort voor de introductie van een geheel nieuw, gestroomlijnd stelsel van internationale tarieven. Die waren geïnspireerd door de afspraken die in september 1874 waren gemaakt tijdens het eerste congres van de U.P.U., de Universele Postunie, waar Spanje een van de 22 constituerende landen was geweest. Daarvoor golden vooral bilaterale afspraken tussen landen voor de verrekening van het onderlinge postverkeer.
- [4] Ik ontleen deze informatie over Carreras y Candi en diens gebruik van *sellos bisecados* als lakmoesproef voor het opereren van het postbedrijf aan Sitjà Prats (s.d.).
- [5] Er bestond wellicht een zekere weerstand om 10 zegels van 2 céntimos op een brief te plakken, zo die er al waren. Men komt dergelijke multi-frankeringen zelden tegen, en dan vaak met gebruik van voor- en achterzijde van de envelop, om alle zegels een plaatsje te geven.
- [6] Letterlijk staat er: '*15 cts. amarillo y sello trisectado para ser usado como 5 cts. y completar el franqueo de 20 cts. RARÍSIMA combinación, solo conocemos este ejemplar.*' Een recent Comex-certificaat, waarop de term 'trisectado' wordt gehanteerd, ondersteunt de echtheid ervan. Een mogelijke code ervoor zou kunnen zijn TDML, voor Tripartiet/Diagonaal/Midden/Linksboven.
- [7] Letterlijk staat er '*Con motivo de la subida de tarifas postales de 1 de abril 1937*' ('Als gevolg van de verhoging van de posttarieven van 1 april 1937'). Ook Sitjà Prats geeft in zijn uitgebreide overzicht bij de zegels uit deze periode aan dat het gefragmenteerd gebruik ervan met name plaatsvond tijdens de Burgeroorlog ('*usado principalmente durante la guerra civil*').
- [8] Het is extra sneu dat juist deze kaart onbestelbaar bleek, omdat de afzender in de tekst aan de andere zijde van de kaart de ontvanger verzoekt om het adres van diens broer, voor wie hij kennelijk een belangrijke boodschap heeft.
- [9] Bakker (2021^{a,b}) behandelt de afbeelding van personen op Spaanse postzegels, met een focus op portretten van vrouwen.
- [10] Een 30 céntimos zegel – het lange tijd geldende binnenlandse brieftarief - is aanwezig in alle vier *Españoles ilustres* series. Ze werden echter zo vaak nagemaakt dat er in de derde en de vierde serie, om vervalsers de wind uit de zeilen te nemen, zelfs twee verschillende exemplaren van zijn opgenomen. Van de hier getoonde variant vermeldt de catalogus overigens geen gefragmenteerd gebruik.
- [11] Queipo stond aan het hoofd van de troepen die Sevilla innamen. Hij had vanaf het begin van de Burgeroorlog een zekere lokale bekendheid in dat deel van Andalucia omdat hij frequent opruiende redes hield via de radio. Hij werd later door Franco aan de zijlijn gemanoeuvreed.
- [12] Dit met uitzondering van de serie opgedragen aan het *Monasterio de Montserrat*. Deze zegels waren reeds in gevorderde staat van productie toen de Republiek een feit werd. Het uitkomen ervan werd getraineed, zodat ze uiteindelijk pas eind december 1931 beschikbaar kwamen, toen de Republiek een voldongen feit was.

[13] De inname van Málaga door de nationalisten was inmiddels ruim vier maanden geleden. Vanaf voor de kust liggende oorlogsschepen was daarbij geschoten op burgers die de stad ontvluchtten, waarbij enkele duizenden doden waren gevallen. Voor de rol van de banken tijdens de Burgeroorlog zie Santos Pulido Mancebo (2018).

[14] Letterlijk staat er: '*Usado durante la guerra de 1936-39 como sello de franqueo de 10 céntimos*' (2020:204). Deze versie van de expressezegel verscheen in 1933 omdat zijn veel kleinere voorganger soms door postbeambten over het hoofd werd gezien, en zo zijn doel miste. Wellicht maakte dat grotere formaat, zij het onbedoeld, ook het leven van de knippende postbeambten iets gemakkelijker.

[15] In de *Edifil* catalogus wordt daarnaast bij drie zegels vermeld dat ook driedeling is gesignaleerd (Ed.808, 823 en 857). Verder vermeldt Sitjà Prats 8 zegels van de UPU-serie van 1920 en de *Cruz Roja* serie van 1926. Deze laatste series heb ik hier buiten beschouwing gelaten, omdat de gesplitste zegels ervan uitsluitend zijn aangetroffen op niet-gelopen stukken, zodat evident sprake is van filatelistisch maakwerk.

[16] De correlatie bedraagt 0.6 op de schaal van Pearson.

[17] De correlatie bedraagt 0.72 op de schaal van Pearson.

[18] Het tekort aan zegels voor het nieuwe nationale brieftarief, en in feite het tekort aan papier en inkt voor de postzegelproductie in het algemeen, wordt nog eens bevestigd door het feit dat in januari 1938 een grote opruimingsuitgifte plaatsvindt van de oude cijferzegels van 1 en 2 céntimos, nu met een opdruk voor het nieuwe brieftarief van 45 céntimos.

Referenties

- Aracil, Francisco (2003). *El sello de Derecho de Entrega*. Academus 5.
- Bakker, Dik (2021^{a,b}). *Vrouwen op Spaanse postzegels, deel 1 & 2*. Iberia 134 & 135.
- Bakker, Dik (2022^{a,b,c,d,e}). *Verknipte zegels I, II, III, IV & V*. Iberia 140, 141, 142 & 143.
- Ivars Ivars, José (2020). *Un "doble" bisectado para una simple postal*. Ifac Filatélico.
- Laiz, Ángel (ed.) (2019). *Catálogo Unificado Especializado de Sellos de España 1850-1900*. Madrid: Edifil.
- Laiz, Ángel (ed.) (2020). *Catálogo Unificado Especializado de Sellos de España 1900-1939*. Madrid: Edifil.
- Laiz, Ángel (ed.) (2004). *Catálogo Unificado Especializado de Sellos de España 1931-1975*. Madrid: Edifil.
- Santos Pulido Mancebo, José (2018). *Acontecimientos en el Ámbito Bancario y Financiero durante la Guerra Civil Española*.
- Schier, Oswald (2011). *Manual de la Filatelia Española*, Tomos I & II. Barcelona: *Filatelia de Barcelona*.
- Sempere, José María (2001). *Sellos Bisectados*. Revista de Filatelia.
- Sitjà Prats, Jesús (s.d.). *Los Sellos Bisecados*. Real Academia Hispánica de Filatelia e Historia Postal.
- Thomas, Hugh (1977). *The Spanish Civil War*. London: Penguin Books.

Internet

<http://centros1.pntic.mec.es/ies.maria.moliner3/guerra/mapas.htm>
https://es.wikipedia.org/wiki/Francesch_Carreras
<https://www.fesofi.es/noticias/un-doble-bisectado-para-una-simple-postal/>
<http://www.filateliadigital.com/sellos-bisectados/>
<https://www.foro-ciudad.com/>
<https://www.rahf.es/los-sellos-bisecados/>